

Ο ΣΤΡΑΒΩΝ

ΚΑΙ Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΩΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ὑπὸ τοῦ κ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Κ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰσαγωγή

Ὁ Στράβων ὡς ὁ καθολικώτερος εκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Γεωγραφίας

Ὁ Στράβων ἐξετάζεται τελευταῖος εἰς τὸ παρὸν δοκίμιον οὐχὶ διότι χρονολογικῶς εἶναι ὁ ἔσχατος—ὄντως δὲ ὁ Μαρῖνος ὁ Τύριος καὶ ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος ὑπῆρξαν μεταγενέστεροι αὐτοῦ—ἀλλὰ διότι οὗτος συνεπλήρωσεν, ἐπεξέτεινεν, ἐνεβάθυνε καὶ ὠλοκλήρωσε, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν μετ' ὀλίγον, τὴν ὅλην θεωρίαν καὶ ἐπιστημολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς Γεωγραφίας, εἰς τρόπον ὥστε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς νὰ μὴ ὑπολείπεται οὐσιωδῶς ἐνὸς συγχρόνου μεγάλου θεωρητικοῦ γεωγράφου, εἰμὴ μόνον κυρίως διὰ τῆς μορφῆς τῆς παρουσιάσεως τῶν σκέψεων.

Περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Στράβωνος ὡς περιφερειακοῦ γεωγράφου δὲν θὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα, δοθέντος ὅτι αὕτη εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τοῦ παρόντος δοκίμιου, ἀλλὰ καὶ διότι αὕτη ἔχει ἀνεγνωρισθῆ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους γεωγράφους.

Στοιχεῖα τινὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Στράβωνος

Ὁ βίος τοῦ Στράβωνος εἶναι κυρίως γνωστὸς ἐκ πληροφοριῶν, ἃς παρέχει ὁ ἴδιος εἰς τὰ «Γεωγραφικά» του καὶ ἐκ γεγονότων σημειωμένων εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον του. Ἐγεννήθη τὸ 63 π.Χ. εἰς τὴν Ἀμάσειαν τοῦ Πόντου καὶ ἀπέθανε περίπου τὸ 23 μ.Χ. Τὴν ἐπιμελῆ ἀνατροφὴν του, τὴν ἀρτίαν ἐκπαίδευσίν του καὶ τὰ ἄφθονα μέσα διὰ τὰς περαιτέρω σπουδὰς καὶ διὰ τὰς περιοδείας του ὀφείλει εἰς τὴν προοδευτικὴν μητέρα του.

Εἶχεν ἀποδεχθῆ, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, τὴν Στωϊκὴν Φιλοσοφίαν (καίτοι εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ δύο κυριώτεροι διδάσκαλοί του *Τυραννίων* καὶ *Σέναρχος* ἦσαν

πλέον, εἰς μίαν σταθερὰν καὶ ἀναπτυσσομένην παγκόσμιον οἰκονομίαν, αἱ ἐπὶ μέρους χῶραι θὰ εἶχον ὀλιγώτερα κίνητρα διὰ νὰ υἱοθετήσουν ἐμπορικοὺς ἐλέγχους διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐσωτερικῶν ἀγορῶν των. Οὕτως, ἡ οἰκονομικὴ σταθερότης τοῦ κόσμου θὰ ἐμείωνε τὴν δύναμιν τῶν δύο μεγαλυτέρων κινήτρων διὰ τὸν ἔλεγχον τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου κατὰ τὸ παρελθόν. Δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ προβλεφθῆ ἕαν τοῦτο θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ ἀντισταθμίση τὴν παροῦσαν πορείαν πρὸς αὐξήσιν τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε εἶναι σαφές ὅτι αἱ ἐλπίδες μας περὶ ἀναζωογονήσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν εἶναι, ἐξαρτῶνται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν παγκόσμιον σταθερότητα, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐπιτευχθῆ, κατὰ τὸ πλεῖστον, διὰ συνειδητῆς σχεδιοποιήσεως καὶ διευθύνσεως.

ἀριστοτελικοί και ὅτι τὰ «Γεωγραφικά» του ἐμαρτύρουν σαφῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀριστοτελείου φιλοσοφίας) εἰς δὲ τὸ πνεῦμα του ἐκινεῖτο ζῶσα ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοσις (βλ. εὐρύτερον τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ἀρβανιτοπούλου εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν «Γεωγραφικῶν» τ. Α., ἔκδ. β' Ἀθῆναι 1937, Πάπυρος).

Ὁ **Στράβων** ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον μέγας γεωγράφος ἀλλὰ πιθανώτατα και μέγας ἱστορικός, συγγράψας ἔργον τριπλάσιον περιήπου τῶν «Γεωγραφικῶν» ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικὰ Ὑπομνήματα» ἐκ 43 βιβλίων, καταρτισθὲν ὡς συνέχεια τῶν «Ἱστοριῶν» τοῦ **Πολυβίου**. Τὸ μεγάλῃς ἐκτάσεως ἔργον τοῦτο δυστυχῶς ἀπωλέσθη.

Ἕλληνες ἀσχοληθέντες μετὰ τὸν Στράβωνα

Οἱ εἰς τὸν διεθνή στίβον ἀσχοληθέντες γεωγράφοι μετὰ τὸν **Στράβωνα** ἦσαν ἐλάχιστοι, ὁ κυριώτερος δὲ ἦτο ὁ ἤδη ἀναφερθεὶς Γάλλος καθηγητὴς Marcel Du-bois, ἐσχάτως δὲ ὁ ἐπίσης μνημονευθεὶς Ὁλλανδὸς γεωγράφος Paassen.

Οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι, οἱ ἀσχοληθέντες εἰδικώτερον μετὰ τὸν Στράβωνα ὑπῆρξαν περισσότεροι. Πάντως ἐξήτασαν αὐτὸν φιλολογικῶς και γραμματολογικῶς οὐχὶ δὲ γεωγραφικῶς.

Κύριος ἐρευνητὴς τοῦ Στράβωνος ἦτο ὁ **Ἀδαμάντιος Κοραῆς**. Οὗτος ἐξέδωκε τὸ 1815 εἰς Παρισίους τὰ «Στράβωνος Γεωγραφικῶν βιβλία ἑπτὰ και δέκα» εἰς τέσσαρας τόμους, συνέβαλε δὲ οὐσιαστικώτατα εἰς τὴν μεγάλην ἐργασίαν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου αὐτῶν, ἧτις ἐγένετο τὸν 19ον αἰῶνα. Ἐπίσης ἐξέδωκε μελέτην τὸ 1819 εἰς Παρισίους ὑπὸ τὸν τίτλον «Σημειώσεις εἰς τὰ Στράβωνος Γεωγραφικά», συνειργάσθη δὲ μετὰ τῶν Γάλλων λογίων Porte du Theil και Letronne τῇ προτροπῇ τοῦ φιλογεωγράφου Ναπολέοντος Α' εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν «Γεωγραφικῶν» εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν εἰς 5 μεγάλους τόμους κατὰ τὰ ἔτη 1805-1819 (διὰ τὸ γεωγραφικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Ναπολέοντος βλ. M. Phlipponneau, Geographie et Action. Παρίσιοι 1960, σελ. 23-24, βλ. και H. L. Jones, ἀμέσως κατωτέρω, τόμος Α', σελ. XLI).

Μετὰ τὸν **Κοραῆν** ἠσχολήθησαν μετὰ τὸν Στράβωνα ὁ **Γε. Βερναρδάκης** (α) Symbolae criticae, vel censura cobeti emendationum in Strabonem, Leipzig 1877, β) Zu Strabon eiz Neue Jahrbuecher, 1876, 504), ὁ **Μ. Δημιτσας** (Κριτικαὶ διορθώσεις εἰς Στράβωνα, εἰς «Ἀθηναῖον» 1879, 415), ὁ **Κ. Κόντος** (ἄρθρα εἰς Bulletin de Correspondance Hellénique, 1877, 60 και 1878, 236 και ἀλλαγῶν), ὁ **Ε. Καστόρης** (Περὶ τῶν ἐν Ναυπλίᾳ παναρχαίων τάφων και τῶν αὐτόθι ὑπὸ Στράβωνος μνημονευομένων λαβυρινθῶν, εἰς «Ἀθηναῖον» 1879, 335) ὁ **Π. Καρολίδης** (Γεωγραφικῶν τὰ περὶ Μικρᾶς Ἀσίας μετὰ σημειώσεων ἐρμηνευτικῶν, Ἀθῆναι 1889) ὁ **Ἀντ. Κεραμόπουλος** (Στραβῶνια, περιοδ. «Ἀθηναῖα» 1954, τόμος 58), ὁ ἀναφερθεὶς ἤδη **Ἄ. Ἀρβανιτοπούλος** (Εἰσαγωγή εἰς μετάφρ. τῶν πρώτων βιβλίων τῶν «Γεωγραφικῶν» ἔκδοσις «Παύρου» 1937 και ὁ **Π. Βαλάκης** (παρομοία εἰσαγωγή εἰς μετάφρ. τῶν πρώτων βιβλίων, ἔκδ. Ζαχαροπούλου, Ἀθῆναι 1940).

Μετὰ θλίψεως σημειοῦμεν ὅτι αἱ ὡς ἄνω δύο μερικαὶ ἑλληνικαὶ ἐκδόσεις

τοῦ κειμένου καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος, δὲν μνημονεύουν ὅλους τοὺς μὲ τὸν μέγαν συγγραφέα ἀσχοληθέντας νεωτέρους Ἑλληνας, ἐνῶ ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοσις τοῦ κειμένου καὶ μεταφράσεως τοῦ H. L. Jones τῆς Loeb Classical Library (1961 εἰς 8 τόμους) ἀναγράφει ὅλους τοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα ὑποδεικνύει τὰς διορθώσεις των εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ κειμένου.

Ἡ πρώτη προσπάθεια ἐκτιμήσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς καὶ γεωοικονομικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ διεξαγομένη εἰς τὸ παρὸν δοκίμιον.

Ἡ συγκρότησις τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος

Τὰ «Γεωγραφικὰ» ἀποτελοῦνται ἐκ 17 βιβλίων. Εἰς τὰ δύο πρῶτα βιβλία περιέχονται (ὡς ὑποστηρίζομεν ἡμεῖς) αἱ θεωρητικαὶ ἀρχαί, ἡ ἐπιστημολογία καὶ τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Γεωγραφίας, πρὸς τούτοις δὲ (ὡς ἀναγνωρίζεται κοινῶς) ἡ κριτικὴ ἐπισκόπησις τῶν ἀπόψεων τῶν πρὸ τοῦ Στράβωνος γεωγράφων ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἐντεῦθεν, μέγα μέρος τῆς ὁποίας καλύπτει ἡ συμβολὴ τοῦ Ὀμήρου εἰς τὴν Γεωγραφίαν. Ἡ λατρεία ἦν ἔτρεφεν ὁ Στράβων πρὸς τὸν Ὀμηρον εἶναι κατάδηλος, δοθέντος ὅτι εἰς τὰ Ὀμηρικὰ Ἐπη ἔβλεπε τὴν βασικὴν πολιτιστικὴν βίβλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τὸ τρίτον βιβλίον γίνεται λόγος περὶ Ἰσπανίας, εἰς τὸ τέταρτον περὶ Γαλατίας, εἰς τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον περὶ Ἰταλίας, εἰς τὸ ἕβδομον περὶ βορείου καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης μέχρι Δουνάβεως, εἰς τὸ ὄγδοον, ἑνατον, δέκατον περὶ Ἑλλάδος, εἰς τὸ ἐνδέκατον μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου ἕκτου περὶ Ἀσίας, εἰς τὸ δέκατον ἕβδομον περὶ Ἀφρικῆς.

Ἡ σπουδαιότης τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῶν «Γεωγραφικῶν»

Ἡ σπουδαιότης τῶν δύο πρώτων βιβλίων διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ παρουσίαν τῶν θεωρητικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ λογικοῦ συστήματος τῆς Γεωγραφίας ἐλάχιστα—ἂν μὴ οὐδόλως—ἐπροσέχθη διεθνῶς μέχρι τοῦδε. Γενικῶς ὁ Στράβων ἐθεωρήθη (καὶ μάλιστα ἀπὸ σημαίνοντας θεωρητικούς τῆς Γεωγραφίας ὡς λ.χ. τὸν G. Tatham εἰς Gr. Taylor, Geography in 20th Century, σελ. 29, Λονδίνον 1962) ὡς περιφερειακὸς γεωγράφος καὶ χωρογράφος καὶ ὡς ἱστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς Γεωγραφίας, κατ' ἐξαιρέσιν δὲ ὡς θεωρητικὸς (βλ. ἀνωτ. εἰς «Προοίμιον», 3, δ, τὸ περὶ Ἀνθρωπογεωγραφίας βιβλίον τοῦ J. Lebon). Ὁ Camille Vallaux εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ Γεωγραφικαὶ ἐπιστῆμαι», Παρίσιαι 1925, περιορίζει τὴν ἀναγνώσιν ὡς ἐπίγραμμα τούτου τὴν ἀπόφασιν τοῦ Στράβωνος κατ' ἣν ἡ Γεωγραφία ὡς καὶ αἱ ἄλλαι μαθήσεις εἶναι ἔργον τοῦ «φιλοσόφου», καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἀπλῶς καὶ παρεπιτόντως αὐτὸν ἐνίοτε, π.χ. εἰς σελ. 297, καὶ πέραν τούτου οὐδέν. Ὁ M. Dubois παρ' ὅλον ὅτι εἶναι, ὡς ἐλέχθη, εἰς ἕκ τῶν σπανίων γεωγράφων, οἵτινες ἠσχολήθησαν μονογραφικῶς μὲ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος ἀρνείται, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, τὴν εἰς αὐτὴν ὑπαρξίν τῆς ἰδέας τοῦ «συστήματος», τοῦλάχιστον κατὰ βάσιν, μὴ καθορίζων σαφῶς τί ἐννοεῖ εἰδικώτερον διὰ τοῦ ὅρου σύστημα (βλ. σελ. 350 - 364).

Φωτεινήν εξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα τοῦ Raassen, οὗτινος τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σελ. 1 - 32) εἶναι κατὰ τὸ πλείστον ἀφιερωμένον εἰς τὸν **Στράβωνα**. Ὁ Raassen διατυποῖ ἐπιτυχεῖς κατὰ τὸ πλείστον ἀπόψεις διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Στράβωνος, τὰς ὁποίας θὰ ἐντάξωμεν εἰς τὰ οἰκεία τμήματα τοῦ περὶ Στράβωνος κεφαλαίου. Αἱ ἀπόψεις ὅμως αὗται, ὡς ἤδη εἴπομεν, πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξαντλοῦν τὴν συμβολὴν τοῦ Στράβωνος εἰς τὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν Γεωοικονομικὴν, δοθέντος ὅτι περιορίζονται κυρίως εἰς γενικωτέρους χαρακτηρισμοὺς τῆς Στραβωνίου Γεωγραφίας.

Ἡ παραγνώρισις αὕτη τῆς σημασίας τῶν δύο πρώτων βιβλίων τοῦ **Στράβωνος** διὰ τὴν θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας εἶναι ἔτι περισσότερον περιεργος, καθ' ὅσον αὐτὸς οὗτος ὁ **Στράβων** ἐπεσήμανε αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου βιβλίου του, γράφων ὅτι μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθη **γενικῶς** περὶ Γεωγραφίας περαιτέρω δὲ θὰ ἀσχοληθῆ περὶ ἐπὶ μέρους θεμάτων, δηλ. περὶ τῆς **Περιφερειακῆς Γεωγραφίας** («ἀποδεδωκόσι δ' ἡμῖν τὸν πρῶτον τύπον τῆς γεωγραφίας, οἰκείος ἐστὶν ὁ ἐφεξῆς λόγος περὶ τῶν καθ' ἕκαστα»). Μάλιστα πρὸς περαιτέρω τονισμὸν τῆς θεωρητικῆς του προθέσεως ὁ **Στράβων** προσθέτει ὅτι διὰ τῆς πραγματεύσεως τῆς θεωρίας τῆς Γεωγραφίας ἐκ μέρους του τὸ ὅλον σύγγραμμα αὐτοῦ προικίζεται μὲ τὰς **ὀρθὰς ἀναλογίας**, «δοκεῖ μέχρι νῦν ὀρθῶς ἢ πραγματεία μεμερίσθαι»).

Παρουσίασις τῆς θεωρίας τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Γεωοικονομικῆς τοῦ Στράβωνος

Τὴν ἐπιστημολογίαν καὶ θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Γεωοικονομικῆς κατὰ τὸν **Στράβωνα** θὰ παρουσιάσωμεν κατὰ τὴν κατωτέρω κατάταξιν. Ἡ κατάταξις αὕτη διαπνέεται ἀπὸ τὴν σύγχρονον θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας καὶ Γεωοικονομικῆς, δὲν ἀπαντᾷται δὲ βεβαίως εἰς τὸν **Στράβωνα**. Ὅντως ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐν προκειμένῳ ἡμᾶς περὶ τῶν μεγάλων διανοητῶν δὲν εἶναι ἡ **ταξινόμησις τῶν σκέψεων**, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἀξία τῶν ἰδεῶν των.

Τὴν κατωτέρω κατάταξιν υἱοθετοῦμεν χάριν συστηματικῆς παρουσιάσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ **Στράβωνος** καὶ χάριν συμμορφώσεως τοῦ κειμένου ἡμῶν πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἡ μνησθεῖσα κατάταξις ἔχει ὡς ἐξῆς :

- Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἐπεξεργασία
- Σχέσεις τῆς Γεωγραφίας πρὸς συγγενεῖς ἐπιστήμας
- Τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Γεωγραφίας
- Οἱ χαρακτηῆρες καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας
- Θεμελιώδη θεωρητικὰ θέματα τῆς Γεωγραφίας (α) Αἱ χωρικαὶ διαφοροποιήσεις, β) αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων γεγονότων σχέσεις, γ) ὁ καθορισμὸς τῆς συσχετικῆς θέσεως τῶν τόπων, δ) ὁ προσδιορισμὸς τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν, ε) αἱ σχέσεις φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν).
- Ἡ σκοπὸς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γεωγράφου
- Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία
- Ἀξιολόγησις. Τὸ ζήτημα τῆς πρωτοτυπίας τοῦ Στράβωνος. Αἱ ἐπιδράσεις τοῦ Στράβωνος.

τοῦ κειμένου καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος, δὲν μνημονεύουν ὅλους τοὺς μὲ τὸν μέγαν συγγραφέα ἀσχοληθέντας νεωτέρους Ἑλληνας, ἐνῶ ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοσις τοῦ κειμένου καὶ μεταφράσεως τοῦ H. L. Jones τῆς Loeb Classical Library (1961 εἰς 8 τόμους) ἀναγράφει ὅλους τοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα ὑποδεικνύει τὰς διορθώσεις των εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ κειμένου.

Ἡ πρώτη προσπάθεια ἐκτιμήσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς καὶ γεωοικονομικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ διεξαγομένη εἰς τὸ παρὸν δοκίμιον.

Ἡ συγκρότησις τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος

Τὰ «Γεωγραφικά» ἀποτελοῦνται ἐκ 17 βιβλίων. Εἰς τὰ δύο πρῶτα βιβλία περιέχονται (ὡς ὑποστηρίζομεν ἡμεῖς) αἱ θεωρητικαὶ ἀρχαί, ἡ ἐπιστημολογία καὶ τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Γεωγραφίας, πρὸς τούτοις δὲ (ὡς ἀναγνωρίζεται κοινῶς) ἡ κριτικὴ ἐπισκόπησις τῶν ἀπόψεων τῶν πρὸ τοῦ Στράβωνος γεωγράφων ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἐντεῦθεν, μέγα μέρος τῆς ὁποίας καλύπτει ἡ συμβολὴ τοῦ Ὀμήρου εἰς τὴν Γεωγραφίαν. Ἡ λατρεία ἦν ἔτρεφεν ὁ Στράβων πρὸς τὸν Ὀμηρον εἶναι κατάδηλος, δοθέντος ὅτι εἰς τὰ Ὀμηρικὰ Ἐπη ἔβλεπε τὴν βασικὴν πολιτιστικὴν βίβλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τὸ τρίτον βιβλίον γίνεται λόγος περὶ Ἰσπανίας, εἰς τὸ τέταρτον περὶ Γαλατίας, εἰς τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον περὶ Ἰταλίας, εἰς τὸ ἕβδομον περὶ βορείου καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης μέχρι Δουνάβεως, εἰς τὸ ὄγδοον, ἕνατον, δέκατον περὶ Ἑλλάδος, εἰς τὸ ἑνδέκατον μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου ἕκτου περὶ Ἀσίας, εἰς τὸ δέκατον ἕβδομον περὶ Ἀφρικῆς.

Ἡ σπουδαιότης τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῶν «Γεωγραφικῶν»

Ἡ σπουδαιότης τῶν δύο πρώτων βιβλίων διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ παρουσίαν τῶν θεωρητικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ λογικοῦ συστήματος τῆς Γεωγραφίας ἐλάχιστα—ἂν μὴ οὐδόλως—ἐπροσέχθη διεθνῶς μέχρι τοῦδε. Γενικῶς ὁ Στράβων ἐθεωρήθη (καὶ μάλιστα ἀπὸ σημαίνοντας θεωρητικούς τῆς Γεωγραφίας ὡς λ.χ. τὸν G. Tatham εἰς Gr. Taylor, Geography in 20th Century, σελ. 29, Λονδῖνον 1962) ὡς περιφερειακὸς γεωγράφος καὶ χωρογράφος καὶ ὡς ἱστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς Γεωγραφίας, καθ' ἑξάρεσιν δὲ ὡς θεωρητικὸς (βλ. ἀνωτ. εἰς «Προοίμιον», 3, δ, τὸ περὶ Ἀνθρωπογεωγραφίας βιβλίον τοῦ J. Lebon). Ὁ Camille Vallaux εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ Γεωγραφικαὶ ἐπιστήμαι», Παρίσι 1925, περιορίζεται νὰ ἀναγράψῃ ὡς ἐπίγραμμα τούτου τὴν ἀπόφασιν τοῦ Στράβωνος καθ' ἣν ἡ Γεωγραφία ὡς καὶ αἱ ἄλλαι μαθήσεις εἶναι ἔργον τοῦ «φιλοσόφου», καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἀπλῶς καὶ παρεπιπτόντως αὐτὸν ἐνίοτε, π.χ. εἰς σελ. 297, καὶ πέραν τούτου οὐδέν. Ὁ M. Dubois παρ' ὅλον ὅτι εἶναι, ὡς ἐλέχθη, εἷς ἐκ τῶν σπανίων γεωγράφων, οἵτινες ἠσχολήθησαν μονογραφικῶς μὲ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος ἀρνεῖται, ὡς ἤδη παρατηρήσαμεν, τὴν εἰς αὐτὴν ὑπαρξίν τῆς ιδέας τοῦ «συστήματος», τοῦλάχιστον κατὰ βάσιν, μὴ καθορίζων σαφῶς τί ἐννοεῖ εἰδικώτερον διὰ τοῦ ὄρου σύστημα (βλ. σελ. 350 - 364).

Φωτεινήν ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα τοῦ Raassen, οὗτινος τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σελ. 1 - 32) εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀφιερωμένον εἰς τὸν **Στράβωνα**. Ὁ Raassen διατυποῖ ἐπιτυχεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπόψεις διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Στράβωνος, τὰς ὁποίας θὰ ἐντάξωμεν εἰς τὰ οἰκεία τμήματα τοῦ περὶ Στράβωνος κεφαλαίου. Αἱ ἀπόψεις ὅμως αὗται, ὡς ἤδη εἴπομεν, πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξαντιλοῦν τὴν συμβολὴν τοῦ Στράβωνος εἰς τὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν Γεωοικονομικὴν, δοθέντος ὅτι περιορίζονται κυρίως εἰς γενικωτέρους χαρακτηρισμοὺς τῆς Στραβωνίου Γεωγραφίας.

Ἡ παραγνώρισις αὕτη τῆς σημασίας τῶν δύο πρώτων βιβλίων τοῦ **Στράβωνος** διὰ τὴν θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας εἶναι ἔτι περισσότερον περιεργος, καθ' ὅσον αὐτὸς οὗτος ὁ **Στράβων** ἐπεσήμανε αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου βιβλίου του, γράφων ὅτι μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθη **γενικῶς** περὶ Γεωγραφίας περαιτέρω δὲ θὰ ἀσχοληθῆ περὶ ἐπὶ μέρους θεμάτων, δηλ. περὶ τῆς **Περιφερειακῆς Γεωγραφίας** («ἀποδεδωκόσι δ' ἡμῖν τὸν πρῶτον τύπον τῆς γεωγραφίας, οἰκείος ἐστὶν ὁ ἐφεξῆς λόγος περὶ τῶν καθ' ἕκαστα»). Μάλιστα πρὸς περαιτέρω τονισμὸν τῆς θεωρητικῆς του προθέσεως ὁ **Στράβων** προσθέτει ὅτι διὰ τῆς πραγματεύσεως τῆς θεωρίας τῆς Γεωγραφίας ἐκ μέρους του τὸ ὅλον σύγγραμμα αὐτοῦ προικίζεται μὲ τὰς **ὀρθὰς ἀναλογίας**, «δοκεῖ μέχρι νῦν ὀρθῶς ἢ πραγματεία μεμερίσθαι».

Παρουσιάσις τῆς θεωρίας τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Γεωοικονομικῆς τοῦ Στράβωνος

Τὴν ἐπιστημολογίαν καὶ θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Γεωοικονομικῆς κατὰ τὸν **Στράβωνα** θὰ παρουσιάσωμεν κατὰ τὴν κατωτέρω κατάταξιν. Ἡ κατάταξις αὕτη διαπνέεται ἀπὸ τὴν σύγχρονον θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας καὶ Γεωοικονομικῆς, δὲν ἀπαντᾷται δὲ βεβαίως εἰς τὸν **Στράβωνα**. Ὅντως ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐν προκειμένῳ ἡμᾶς περὶ τῶν μεγάλων διανοητῶν δὲν εἶναι ἡ **ταξινόμησις τῶν σκέψεων**, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἀξία τῶν ἰδεῶν των.

Τὴν κατωτέρω κατάταξιν υἱοθετοῦμεν χάριν συστηματικῆς παρουσιάσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ **Στράβωνος** καὶ χάριν συμμορφώσεως τοῦ κειμένου ἡμῶν πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἡ μνησθεῖσα κατάταξις ἔχει ὡς ἐξῆς :

- Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἐπεξεργασία
- Σχέσεις τῆς Γεωγραφίας πρὸς συγγενεῖς ἐπιστήμας
- Τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Γεωγραφίας
- Οἱ χαρακτηῆρες καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας
- Θεμελιώδη θεωρητικὰ θέματα τῆς Γεωγραφίας (α) Αἱ χωρικαὶ διαφοροποιήσεις, β) αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων γεγονότων σχέσεις, γ) ὁ καθορισμὸς τῆς συσχετικῆς θέσεως τῶν τόπων, δ) ὁ προσδιορισμὸς τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν, ε) αἱ σχέσεις φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν).
- Ἡ σκοπὸς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γεωγράφου
- Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία
- Ἀξιολόγησις. Τὸ ζήτημα τῆς πρωτοτυπίας τοῦ Στράβωνος. Αἱ ἐπιδράσεις τοῦ Στράβωνος.

Α'. Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἐπεξεργασία.

α'. Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας

Κατὰ τὸν **Στράβωνα** τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας εἶναι ἅπαντα τὰ τὰ γεγονότα τὰ συμβαίνοντα ἢ ἤδη συμβάντα ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς γῆς, ἰδιαίτατα δὲ τοῦ κατοικουμένου τμήματος αὐτῆς ὅπερ καλεῖ «Οἰκουμένην», ἢ θέσις τῆς γῆς ἐντὸς τοῦ ὅλου Σύμπαντος, ἢ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ Σύμπαν, αἱ ἐπιδράσεις αἵτινες ἀσκοῦνται λόγῳ τῆς θέσεως ταύτης ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς «ἐπιφανείας» τῆς γῆς, αἱ διαφοραὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς γεγονότων κατὰ τόπους, ὡς πάντα ταῦτα ὑπάρχουν καὶ προσφέρονται εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν, περιγραφὴν, ἀνάλυσιν, συσχετίσιν καὶ ἐρμηνείαν (βλ. «Γεωγραφικά», βιβλίον Α', I, 12 - 15).

Ὁ ἔχων κατὰ νοῦν τὴν σύγχρονον θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας ἀντιλαμβάνεται πλήρως ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπιχειρηθείσης συγκεντρωτικῆς παρουσιάσεως, τὴν **εὐρύτητα** μὲ τὴν ὁποίαν ἐννοεῖ ὁ **Στράβων** τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας.

Εἰδικώτερον τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι: **Πρῶτον**, πάντα τὰ ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς γῆς (χερσαίας καὶ θαλασσίας) ὑφιστάμενα καὶ συμβαίνοντα γεγονότα καὶ φαινόμενα, ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως αὐτῶν, εἴτε δηλαδὴ ταῦτα εἶναι **φυσικὰ** (κλίμα, μορφή ἐδάφους, ὕδατα πάσης φύσεως), εἴτε **βιολογικὰ** (φυτὰ καὶ ζῶα ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πάσης κατηγορίας), εἴτε **πολιτιστικὰ** (πολιτικά, οἰκονομικά, ἐποικιστικά κ.λ. φαινόμενα). **Δεύτερον**, ἡ θέσις τῆς Γῆς εἰς τὸ Σύμπαν, ἢ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοῦτο ἐν τῷ συνόλῳ του ὡς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα (ἀστέρες κ.λ.), αἱ ἐπιδράσεις αἵτινες ἀσκοῦνται ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ ἐπὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν «ἐπιφάνειαν» αὐτῆς. **Τρίτον**, αἱ κατὰ τόπους ὑφιστάμεναι ἢ διαμορφούμεναι **διαφοραί**, εἴτε φυσικαὶ εἶναι αὐταί, εἴτε βιολογικαί, εἴτε πολιτιστικαί, εἴτε ἐθνικαί, ἅρα δὲ λογικῶς καὶ ἡ **κατανομὴ** τῶν διαφορετικῶν τούτων διαμορφώσεων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς (Δ, I, 1). **Τέταρτον**, αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν «ἐπιφάνειαν» τῆς γῆς ἦν κατοικοῦν καὶ ἦτις ἀποτελεῖ τὸ πεδίον τῆς ποικίλης αὐτῶν δράσεως καὶ ἐνεργητικότητος, καὶ δὴ αἱ ἐπιδράσεις αἵτινας ἀσκοῦν οἱ ἐνεργητικῶς δρῶντες ἄνθρωποι ἐπὶ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν φαινομένων τῆς ἐν γένει φύσεως καὶ τοῦ ἐν γένει ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὅστις περιβάλλει τούτους («ἢ τοῦ περιέχοντος φύσις» Α', I, 13).

Ἡ διαμορφωτικὴ ἐπὶ τοῦ χώρου ἀντεπίδρασις τῶν ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρώπων (ἦν ἡ Γεωγραφία τοῦ 20οῦ αἰῶνος θεωρεῖ ἀτόπως ὡς ἰδίαν αὐτῆς ἀνακάλυψιν) δὲν συνάγεται μόνον λογικῶς ἐκ τῆς ὅλης ἐκθέσεως τοῦ **Στράβωνος** καὶ ἐκ τοῦ νοήματος αὐτῆς, ἀλλὰ μαρτυρεῖται ρητῶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἀρκετὰ χωρία τῶν «Γεωγραφικῶν», τὰ ὁποῖα ἀρκοῦμεθα νὰ μνημονεύσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἀλληλουχίαν τῆς παρουσιάσεως ἡμῶν (Βιβλ. Α' II, 3. - Βιβλ. Β', III, 7. - Β', V, 26 κλ.). **Πέμπτον**, ἡ ἰδιάζουσα «ἐνότης» καὶ ὁλότης ἦτις ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων (δηλ. τῆς ἀλληλεπιδράσεως φυσικοβιολογικῶν παραγόντων καὶ ἀνθρωπίνων συντελεστῶν) συντίθεται μεταξὺ πάντων τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων τῆς ἐπιφανείας

τῆς γῆς καὶ ἤτις συνιστᾷ τὴν σήμερον λεγομένην «γεωγραφικὴν ἐνότητα καὶ ἰδιοτυπίαν ἐκάστης περιοχῆς» (B. V, 1-2 4).

Ὅθεν τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας εἶναι πᾶν τὸ ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς γῆς ὑπάρχον, συμβαῖνον καὶ ἐνεργοῦμενον διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν φυσικῶν καὶ βιολογικῶν δυνάμεων τοῦ γηίνου χώρου (δι' ἐπιδράσεως ἄλλων οὐρανίων σωμάτων) καὶ *ἐνεργοῦ ἀντεπιδράσεως* τῶν ἐν κοινωνίᾳ διαβιούντων καὶ συνεργαζομένων ἀνθρώπων (ἀντεπιδράσεως, ἣτις εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀποβλέπῃ *συνειδητῶς* εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου), παρουσιαζόμενον δὲ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην *ἐνότητα* εἰς ἣν συντίθενται τοῦτο ὡς πολυειδές, ἕτερογενές καὶ ἕτερόκλητον (Πρὸβλ. *Σ. Πουλόπουλον*, Προβλήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, «Σπουδαί», 1962 - 3, τεῦχος 1, σελ. 30 κ.έ.).

Τὸ περίφημον χωρίον τῆς παραγράφου 15 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ Α' βιβλίου τῶν «Γεωγραφικῶν» ἀποδεικνύει, ἐὰν ἐμβαθύνῃ τις εἰς αὐτό, ὅτι ἡ ἀντίληψις τοῦ *Στράβωνος* περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας εἶναι οἷα ἐξετέθη παρ' ἡμῶν. «Ἔοικεν οὖν μετεωρολογικῇ (= Ἀστρονομία καὶ Μετεωρολογία ὑπὸ σύγχρονον ἔννοιαν) τινὶ πραγματείᾳ καὶ γεωμετρικῇ *συνῆφθαι τὸ τῆς γεωγραφίας εἶδος, τὰ ἐπίγεια τοῖς οὐρανόις συνᾶπτον εἰς ἓν, ὡς ἐγγυτάτω ὄντα* ἀλλὰ μὴ διεστώτα τοσοῦτον, ὅσον οὐρανὸς ἔστ' ἀπὸ γαίης» (αἱ πέντε τελευταῖαι λέξεις ἀποτελοῦν Ὀμηρικὸν στίχον, Ἰλιάς, 8,16).

Ἔννοια τῆς Οἰκουμένης

Ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι κατὰ τὸν *Στράβωνα* ἡ Γεωγραφία ἰδιαίτατα ἐξετάζει τὸ κατοικούμενον τμήμα τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς δηλ. τὴν *Οἰκουμένην*. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ὅπως ἐρευνήσωμεν πῶς ἀντελαμβάνετο ὁ *Στράβων* τὴν *Οἰκουμένην* (βλ. εἰδικῶς Raassen, σελ. 17 κ.έ. ὃν ἀκολουθοῦμεν βασικῶς εἰς τὰ περὶ ἐννοίας τῆς *Οἰκουμένης*).

Ἡ *Οἰκουμένη* καὶ ἡ παρουσίαις αὐτῆς ἀπετέλει τὸν ὕπατον σκοπὸν τῆς Γεωγραφίας τοῦ *Στράβωνος*, αἱ δὲ κατ' ἰδίαν περιοχαὶ καὶ αἱ διαφοραὶ αὐτῶν προβάλλονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς *Οἰκουμένης* καὶ κατὰ τὰς σχέσεις τῶν πρὸς αὐτήν. Ὁ *Στράβων* διετύπωσε τὴν πρόθεσίν του ὡς κάτωθι: «Ἐκθέσθαι τὴν *Οἰκουμένην* καθ' ἡμᾶς» (B', V, 4), ἔνθα τὸ ῥῆμα «ἐκτίθημι» σημαίνει ὄχι τόσον περιγράψω, ἐξηγῶ, ἀλλὰ μᾶλλον «διασαφηνίζω», «ἀναλύω τὴν διάρθρωσιν», ἢ δὲ φράσις «καθ' ἡμᾶς» σημαίνει τὴν «ἡμετέραν» δηλαδὴ τὴν πεπολιτισμένην *Οἰκουμένην* (Ἑλληνορωμαϊκὴν). Ἡ *Οἰκουμένη* εἶναι ἀνθρώπινος ὄντοτης, κοινωνικὴ ἐνότης καὶ μονάς, ἀλλὰ καὶ χωρικὴ, κινουμένη ἐντὸς τῆς διαφορότητος τοῦ γηίνου χώρου.

Ἡ *Οἰκουμένη* συγκροτεῖται ἀπὸ ἐπὶ μέρους λαούς, ἐρριζωμένους εἰς διακεκριμένα μέρη τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ἐπηρεαζομένους ἀπὸ διάφορα φυσικὰ περιβάλλοντα, ἀλλὰ ἀλληλεξαρτωμένους καὶ συνδεομένους πρὸς τὸ σύνολον ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατέχουν συγκεκριμένην θέσιν καὶ ἀσκοῦν δεδομένην λειτουργίαν.

Τὴν *Οἰκουμένην* ὡς καὶ τὰς ἄλλας χωρικὰς καὶ κοινωνικὰς ὄντοτητας (χώρας, περιοχὰς) ὁ *Στράβων* ἔβλεπεν ὡς *ἐνιαίας ὀλότητας*, ἐχούσας ἀδιάσπαστον

φυσικόν, βιολογικόν, πολιτιστικόν περιεχόμενον. Αἱ δλότητες αὐται συνίστων τὸ *ποιοτικόν* εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ *Στράβωνος*, τὸ ὑποκειμενικῶς ἐπιλεγέν και ἀξιολογικῶς συγκροτηθέν, θεώμενον ἀπὸ τῆς προοπτικῆς τοῦ πολιτισμοῦ και τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν (Humanities).

Κέντρον τῶν δλοτήτων τούτων εἶναι οἱ *ἀνθρωποι*, ὄχι ὁμῶς ἀφηρημένως, ἀλλὰ ἐν τῷ συνδέσμῳ των πρὸς συγκεκριμένον τμήμα τοῦ γήινου χώρου, πρὸς τὸ φυσικόν και βιολογικόν περιβάλλον.

Ἡ Οἰκουμένη εἶναι κατὰ τὸν Στράβωνα ὄχι μόνον κοινωνική ὄντοτης και ἔννοια, ἀλλὰ και ἱστορική και πολιτική, ταυτιζομένη μετὴν Ρωμαϊκῆν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ ταυτοποίησις αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς πολιτικὰς διαθέσεις τοῦ Στράβωνος ἀλλ' εἰς τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς ἱστορικοῦ. Ἡ ἱστορική προοπτική μετ' ἧς ἔβλεπε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου ἐν τῷ χρόνῳ ἀπεκάλυψε τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν πρὸς τὴν Ρωμαϊκῆν Αὐτοκρατορίαν, ἣτις συγχρόνως ἦτο ἀνάπτυξις και ἐν τῷ χώρῳ ἄγρουσα εἰς γεωγραφικόν τι σύνολον, τὴν «Οἰκουμένην».

Ὅθεν, εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Στράβωνος ἡ ἱστορία ἦτο στενῶς συνυφασμένη πρὸς τὴν Γεωγραφίαν, εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο φαίνεται ἀκόμη μίαν φοράν ὁ σύνδεσμος τοῦ Στράβωνος μετὴν ἑλληνικὴν «ἱστορικὴν» παράδοσιν (Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Πολύβιος, Ποσειδώνιος).

Σημειωθῆτω πάντως ὅτι ὁ Στράβων δὲν ἠγνόει τὴν ἐκτὸς τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Οἰκουμένην (βαρβάρους), τὰ πολιτιστικά του ὁμῶς και ἀξιολογικὰ κριτήρια ἔστρεφον τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ πρὸς τὴν ἰδικὴν του Οἰκουμένην, τὴν Οἰκουμένην τῆς Μεσογείου ἰδίως.

Ἡ παρουσίασις τῆς Οἰκουμένης

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς Οἰκουμένης. Τώρα τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς *παρουσιάσεως* αὐτῆς καθὼς και τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῆς τμημάτων. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Στράβων ἐβασίσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γεωγραφικὴν παράδοσιν, και δὴ εἰς τὴν χαρτογραφικὴν αὐτῆς μορφήν, ὡς και εἰς τὴν ἱστορικο-εθνογραφικὴν αὐτῆς μορφήν.

Ἀπὸ τὴν χαρτογραφικὴν μορφήν παρέλαβε τὸ *παραστατικόν* στοιχεῖον, ἀπὸ τὴν ἱστορικο-εθνογραφικὴν μορφήν τὸ στοιχεῖον τῆς *ἐπιλελεγμένης περιγραφῆς*. Εἰς τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα προσέθεσε τὸ *καλλιτεχνικόν* στοιχεῖον τῆς *συνθέσεως τοῦ ἀρμονικοῦ και λογοτεχνικοῦ οἰκοδομήματος τῆς Γεωγραφίας του*.

Τὸ χαρτογραφικὸν στοιχεῖον

Εἶναι χαρακτηριστικόν τοῦ συνδέσμου τοῦ Στράβωνος πρὸς τὴν χαρτογραφικὴν παράδοσιν τὸ γεγονός ὅτι παρὰ τὴν εὐρύτητα ἣν ἀνεγνώρισε εἰς τὴν Γεωγραφίαν συγκριτικῶς πρὸς τὸν Κλαύδιον Πτολεμαῖον, ἐν τούτοις ἀπέδωκε μεγάλην ἔμφασιν ἐπὶ τῆς χαρτογραφίσεως και ἐπὶ τῶν ποσοτικῶν στοιχείων (πρὸβλ. Paassen, σελ. 15).

Ὡς γράφει ὁ Angelo Calzoni εἰς τὸ λίαν χρήσιμον ἔργον του διὰ τὴν

περιφερειακήν γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος, *Conception de la Géographie d'après Strabon*, Lugano (Ἑλβετία) 1940, σελ. 11, εἰς τὰ «Γεωγραφικά» μελετᾶται «ἡ γῆ εἰς τὸν οὐράνιον χῶρον ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ἀστέρας, ἀκόμη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τὸ σχῆμα, αἱ διαστάσεις, ἡ κίνησις τῆς γῆς, τὸ μέσον πρὸς προσδιορισμὸν τῶν διαφορῶν σημείων τῆς ἐπιφανείας τῆς ὡς καὶ τὸ μέσον τῆς παρουσιάσεώς της ὀλικῶς ἢ μερικῶς ἐπὶ γεωγραφικῶν σφαιρῶν καὶ χαρτῶν» (ὑπογραμ. ἡμεῖς).

Ὅθεν, ὁ προσδιορισμὸς τῆς θέσεως τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις της, ὁ προσδιορισμὸς τῶν διαφορῶν τόπων (location), ἡ χαρτογράφησις τῆς Οἰκουμένης καὶ τῶν ἐπὶ μέρος τμημάτων αὐτῆς καὶ τόπων, ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλους, ὡς καὶ τὰ κατὰ τὸν δυνατὸν ἀκριβέστερον τρόπον καθωρισμένα ὄρια τῶν περιοχῶν, ἀποτελοῦν στοιχεῖα πείθοντα περὶ τῆς σημασίας, ἣν ἀπέδιδεν ὁ Στράβων εἰς τὸ χαρτογραφικὸν στοιχεῖον.

Ἰδιαιτέρως ἡ συσχέτισις τῶν τόπων εἰς τὸν χάρτην ἀπετέλει σπουδαῖον θέμα τῆς χαρτογραφίας τοῦ Στράβωνος δεικνῦον σαφῶς ὅτι οὗτος ἐγεωγράφη ἀπὸ «ὀλογαῖκῆς ἀπόψεως» (βλ. Paassen, σελ. 7).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὴν *διαγραμματοποίησιν* τῆς γεωγραφικῆς πραγματικότητος, δηλ. τὴν παρουσίαν αὐτῆς διὰ γεωμετρικῶν καὶ χαρτογραφικῶν σχημάτων (π.χ. σύγκρισις τῆς Σικελίας μετὰ τριγώνου, βλ. Paassen, σελ. 6).

Τὸ περιγραφικὸν στοιχεῖον

Παρὰ τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν ἀπέδωκεν ὁ Στράβων εἰς τὸ χαρτογραφικὸν στοιχεῖον τῆς Γεωγραφίας του, τὸ κυριώτερον μέρος αὐτῆς καλύπτει τὸ *περιγραφικὸν στοιχεῖον*, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πάντως δὲν ἔλλειπουν αἱ *ἐξηγήσεις* (καὶ δὴ αἱ μὴ μηχανικοῦ χαρακτῆρος ἐξηγήσεις).

Ἄλλ' αἱ γεωγραφικαὶ περιγραφαὶ τοῦ Στράβωνος δὲν εἶναι τυχαῖαι καὶ ἀυθαίρετοι δοθέντος ὅτι βασιζονται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν *κριτηρίων ἐπιλογῆς*. Τοῦτο ὀρθῶς ὑπογραμμίζεται ὑπὸ τοῦ T. R. Glover (*Greek Byways*, Νέα Ὑόρκη, 1932) καὶ ἰδίως τοῦ Paassen (σελ. 12 κ.ε. Τὰ ἐν λόγῳ κριτήρια εἶδεν πάντως ἀμυδρῶς καὶ ὁ A. Calzoni, σελ. 7). Τὰ κριτήρια ταῦτα ἀναφέρονται ὅχι εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ γεωγραφικοῦ ἀπὸ τοῦ μὴ γεωγραφικοῦ, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀξίαν ἔχουσαν γεωγραφικὴν ὕλην, ἣς τὴν ἐξεύρεσιν καὶ διάκρισιν προϋποθέτουν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὡς γνώμονος τοῦ καθορισθέντος ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας. Πάντως εἰς τὸ θέμα τῆς χρησιμοποίησεως κριτηρίων ἐπιλογῆς τῆς ὕλης συννητήθη ὁ Στράβων μετὰ τὴν ἱστοριογεωγραφικὴν παράδοσιν (Ἐκαταῖος, Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης κ.λ.). Τὸ περιεχόμενον τῶν κριτηρίων ἐπιλογῆς τῆς ἀπεράντου γεωγραφικῆς ὕλης ἦτο τὸ «μνήμης ἄξιον», τὸ «ἀξιωμακρινόν», τὸ σπουδαῖον διὰ τὸν ἡγέτην (στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν) καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν, ἐν μιᾷ λέξει τὸ *πολιτιστικῶς ἐξέχον*.

Συναφῶς θὰ ἔδει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι κατὰ Στράβωνα «ἡ ἐπιλογή . . . δὲν καθορίζεται ἀπὸ θεωρητικὸν ἐπιστημονικὸν μέτρον ἀξίας, ἀλλὰ ἔχει τὴν ἀφετη-

ρίαν της εἰς τὸ πλέγμα τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν, τῶν ἐπικρατουσῶν εἰς τὴν κοινωνίαν» (Paassen, σελ. 14).

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Στράβων ὡς *ιστορικὸς* συνυφαίνων τὴν Γεωγραφίαν μετὰ τῆς Ἱστορίας, ἐθεώρει τὴν Γεωγραφίαν βασικῶς ὡς *ἐπιστήμην ἀναφερομένην εἰς πολιτιστικὰς ἀξίας* (wertbeziehnde Wissenschaft κατὰ H. Rickert, βλ. ἀνωτ. σελ. 71 - 72), ἥτοι ὡς ἐπιστήμην συγκροτουμένην περὶ ἀξίονα περιέχοντα ὠρισμένας ἀρχάς, αἵτινας οἱ ἄνθρωποι ἐθετον καὶ θέτουν ὡς γνώμονας καὶ ὁδηγὰ νήματα τῆς πολιτιστικῆς δραστηριότητος αὐτῶν (π.χ. ἐλευθερία, δικαιοσύνη, θρησκεία, ἠθικότης, ἀξιοσημειώμενον, χρήσιμον, σπουδαῖον διὰ τὸν ἡγέτην καὶ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, εὐγενές, μέγα, πολιτιστικῶς σημαντικὸν καὶ βαρῦνον κ.λ.).

Κατὰ ταῦτα ὁ Στράβων δὲν ἀπέδιδεν εἰς τὴν Γεωγραφίαν τὸν χαρακτῆρα «κανονιστικῆς» ἐπιστήμης (science normative) δηλ. τῆς ἐπιστήμης, ἣτις ἀποκαλύπτει, θεμελιῶν καὶ ὑποδεικνύει ὠρισμένας ἀξίας, ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα *πραγματολογικῆς* ἐπιστήμης, ἥς ἡ εὐδωσις ἀπῆτει τὴν ἀναφορὰν καὶ τὸν σύνδεσμον πρὸς ἐπικρατούσας πολιτιστικὰς ἀξίας. Τοῦτο παρελλήλιζέτο πρὸς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς *ιστορικῶς*, ἣτις εἶχε μεγάλας ἐπιδράσεις εἰς τὴν Γεωγραφίαν τοῦ.

Σημαντικὴ τοιαύτη ἐπίδρασις ἦτο ὅχι τόσον ὅτι ἡ Γεωγραφία του ἀπέβη καὶ Ἱστορικὴ γεωγραφία, ὅσον ὅτι ἐφηροσόθη ἐπὶ τῆς Γεωγραφίας του ἡ ἱστορικὴ ἐπιλεκτικὴ μέθοδος συνδέσεως τῆς ἐπιστήμης ταύτης πρὸς γενικὰς πολιτιστικὰς ἀξίας (πρβλ. Paassen, σελ. 14).

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐν λόγῳ μεθόδου εἰς τὴν μελέτην τῆς γεωγραφικῆς πραγματικότητος, ἡ πραγματικότης αὕτη προεβλήθη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ὄχι *μειωμένη*, ἀλλὰ μᾶλλον ἐντονοποιημένη, ἱστορικῶς μὲν εἰς τὴν προοπτικὴν τοῦ χρόνου, γεωγραφικῶς δὲ εἰς τὴν προοπτικὴν τοῦ χώρου (βλ. Paassen, σελ. 14).

Ὁ πολιτιστικὸς προσανατολισμὸς τῶν κριτηρίων ἐπιλογῆς τῆς γεωγραφικῆς ὕλης δὲν ὑπῆρξε πάντως «μονομερής», ὡς δῆθεν προσιδιάζων μόνον εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς Οἰκουμένης εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ Στράβων. Λόγος τούτου εἶναι ὅτι αἱ *γενικαὶ* ἀξίαι τοῦ πολιτισμοῦ (ἐλευθερία, δικαιοσύνη, ἠθικότης, θρησκευτικότης, αἰσθητικότης, κ.λ.) δὲν ἔχουν ὑποκειμενικόν, ἀλλὰ ἀντικειμενικόν καὶ ἄρα γενικῶς ἰσχύοντα χαρακτῆρα (πρβλ. τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τοῦ Paassen, σελ. 17 - 18 καὶ 19).

Περαιτέρω τὰ πολιτιστικὰ κριτήρια τῆς ἐπιλογῆς τῆς γεωγραφικῆς ὕλης ἰδίως δὲ τὰ γενικά, δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ ἐκάστης περιοχῆς («διαφορὰς τόπων ἐκτιθέμενος», «τόπων ιδιότητος λέγειν ἐπιχειροῦσιν» «ἰδίωμα χώρας», «τινας διαφορὰς ἔσχούσας» Α, I, 13, 14, 16), εἰς τὰ ὁποῖα δεδικοιολογημένως ὁ Στράβων ἀπέδιδεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν, δοθέντος ὅτι ἡ χρησιμοποίησις λ.χ. τῶν κριτηρίων ἐπιλογῆς δὲν ἀποκλείει κατὰ λογικὴν ἀνάγκην τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν. Οὕτως τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ ἄλλοτε ἐντονοποιοῦν τὰς *φυσικὰς* διαφορὰς τῶν τόπων, ἄλλοτε περιορίζουν ταύτας, ἄλλοτε δημιουργοῦν *πολιτιστικὰς* διαφορὰς καὶ ἄλλοτε ἐξισοῦν ταύτας (πρβλ. τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τοῦ Paassen, σελ. 17).

Πρὸς τούτοις συχνάκις τὸ *ἐπιλεκτικὸν* στοιχεῖον (ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ) εὐρίσκεται εἰς σχέσιν ἀλληλεπιδράσεως πρὸς τὸ *ιδιογραφικὸν* στοιχεῖον (φυσικὰ ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ ιδιώματα τῶν περιοχῶν).

Γενικῶς ἡ Οἰκουμένη, αἱ περιοχαὶ κλ. ἄς ὁ Στράβων ἔβλεπεν ὡς ὄργανικὰς ἐνότητας καὶ ὁλότητας, ὡς ποιοτικὰς ὀντότητας, καὶ καθολικώτερον ἢ γεωγραφικὴ ὕλη, ἀντεμετωπίζοντο ὑπ' αὐτοῦ μὲ τὴν *προοπτικὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ*, νοουμένην δὲ ἀντικειμενικῶς καὶ ὄχι αὐθαίρετως.

Διὰ τῆς μεθοδολογικῆς ταύτης διαδικασίας τῆς χρησιμοποίησεως κριτηρίων ἐπιλογῆς τοῦ «χρησίμου» ὕλικου ἐκ τῆς ὅλης γεωγραφικῆς ὕλης, ὁ Στράβων κατέληξεν εἰς τὴν συγκρότησιν «ἀντικειμένου» τῆς Γεωγραφίας μὴ συμπίπτοντος πρὸς τὸ *ἐμπειρικὸν* ἀντικείμενον αὐτῆς. Τὸ διὰ τῆς ρηθείσης διαδικασίας ἀπαρτισθὲν «ἀντικείμενον» εἶναι τὸ γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάλυσιν ἡμῶν (σελ. 29 - 30) *γνωσιολογικὸν* ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας.

Τέλος, ἡ «ἱστορικότης» τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος δὲν ἀπέστρεψε τὴν προσοχὴν του ἀπὸ τὰς διαμορφώσεις τοῦ *παρόντος*, ἄς ἐθεώρει ὡς τὸ βασικὸν ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας (Α', I, 19 καὶ ἀλλαχού). Ἡ ἀναδρομὴ του εἰς τὸ παρελθὸν ἀνεφέρετό θεμελιωδῶς μόνον εἰς τὰ ἔνδοξα, ὑποδειγματικὰ καὶ ἀεπάλληπτα γεγονότα (Β', Ε', 17 - ΣΤ' I, 2), τοῦτέστιν ἢ χρησιμοποίησις τοῦ κριτηρίου ἐπιλογῆς ἤτο αὐστηροτέρα.

Τὸ ἀρμονικὸν οἰκοδόμημα τῆς Γεωγραφίας

Ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι εἰς τὸ παραστατικὸν στοιχεῖον ὅπερ παρέλαβεν ὁ Στράβων ἀπὸ τὴν Χαρτογραφικὴν—Γεωγραφικὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὸ *ἐπιλεκτικὸν* στοιχεῖον ὅπερ παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἱστορικοεθνογραφικὴν γεωγραφικὴν παράδοσιν προσέθεσε τὸ *καλλιτεχνικὸν—αἰσθητικὸν* στοιχεῖον τῆς συνθέσεως ἀρμονικοῦ οἰκοδομήματος τῆς Γεωγραφίας.

«Νῦν», ἔγραφε ὁ Στράβων Α', I, 23 «ἀκριβῶς ὅπως ὅταν κρίνωμεν περὶ τῶν προτερημάτων τῶν μεγάλων ἀγαλμάτων δὲν ἐπιμένομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων, ἀλλὰ μᾶλλον προσέχομεν τὸ σύνολον διὰ νὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἀγαλμα εἶναι ὅραϊον ὡς ὅλον, οὕτω θὰ ἔδει νὰ κριθῆ καὶ τὸ παρὸν βιβλίον μου. Διότι καὶ τοῦτο εἶναι ἐκτενέστατον ἔργον (κολοσσοουργία) ἀσχολομένη μὲ τὰ μεγάλα καὶ τὰ συνολικά, κατ' ἐξαιρέσειν δὲ μὲ μικρὰ τινὰ πράγματα δυνάμενα νὰ ἐνδιαφέρουν τὸν ἄνθρωπον τῆς μελέτης καὶ τῆς πράξεως».

Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ ἔργου του (Γ', I, 1) γράφει ὁ Στράβων τὰ κάτωθι ἅτινα ἐμνημομεύσαμεν πρὸ ὀλίγου :

«... καὶ δοκεῖ μέχρι νῦν ὀρθῶς ἢ πραγματεία μεμερίσθαι», ἤτοι ἐπίστευεν οὕτως ὅτι ὡς εἶχε διαρθρώσει τὴν ὅλην πραγματείαν του εἶχεν ἐπιτύχει ὀρθὰς ἀναλογίας εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῆς.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν ὅτι ὁ Στράβων εἶχε πλήρη συνείδησιν τῆς καθολικότητος καὶ μακροσκοπικότητος τοῦ συγγράμματός του καὶ καθίστα προσεκτικὸν τὸν ἀναγνώστην ὅπως μὴ κατατρίβηται εἰς τὰς λεπτομερείας, ἀλλὰ συγκεντρώων τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ συνόλου καὶ τὴν ἀρμονίαν τῶν διαστάσεών του. Μάλιστα διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ ἔτι πλέον τὸν αἰσθητικὸν χαρακτήρα

τοῦ βιβλίου του προσέθηκε καὶ τὴν *ἡδύτητα τῶν γεωγραφικῶν περιγραφῶν*)... «καὶ ἡδὺ διατρέβειν» βλ. Α', I, 23).

Προσθήκη τῆς πολιτιστικῆς «παραδόσεως» εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γεωγραφικὴν παράδοσιν

Ἡ «ἱστορικότης» τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος ἐμφανίζεται καθ' ἡμᾶς συγκεντρωτικῶς τρόπον τινὰ εἰς τὴν αὐτοῦ δημιουργίαν καὶ προσθήκην τῆς «Πολιτιστικῆς Παραδόσεως» εἰς τὰς τρεῖς προηγουμένας μορφὰς γεωγραφικῆς παραδόσεως, δηλ. τὴν Χαρτογραφικὴν, Ἱστοριογεωγραφικὴν, Φυσιογνωστικὴν. Τὰς τέσσαρας ταύτας μορφὰς παραδόσεως ὁ Στράβων συνεχώνευσεν καὶ ἐνοποίησεν ὠλοκληρώσας οὕτω τὴν ἑλληνικὴν Γεωγραφίαν εἰς τὰ «Γεωγραφικά» του, ἅτινα δικαίως ἐχαρκτήρισεν ὡς «κολοσσουργίαν».

Ἡ ἰδιαιτέρα προσοχὴ, ἣν ἀποδίδει εἰς τὴν παρουσίαν καὶ τὸν τονισμὸν τῶν *πολιτιστικῶν ἐπιδόσεων* τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ δρᾶσιν των, κατὰ τὴν ῥίζωσιν αὐτῶν εἰς συγκεκριμένον φυσικὸν περιβάλλον, ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν ἐκδήλωσιν τῆς δημιουργίας τῆς νέας ταύτης «παραδόσεως».

Ἐνδείξεις περὶ τῆς ρηθείσης δημιουργίας εἶναι ἡ ἔμμονὴ τοῦ Στράβωνος ὅπως ἡ Γεωγραφία περιορισθῆ ἴσως εἰς ὅσα δεδομένα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι πράγματι ἀπαραίτητα εἰς αὐτήν, ἡ καταπολέμησις τῶν ὑπερβολῶν τῆς μαθηματικῆς καὶ χαρτογραφικῆς γεωγραφίας τοῦ Ἐρατοσθένους, ἡ περιγραφή τῶν ἀξιωματικῶν πολιτικῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος, ἡ ἐκθέσις πολιτικῶν θεσμῶν καὶ ἐθνογραφικῶν δεδομένων τῶν διαφόρων λαῶν, ἡ ὑπογράμμισις τοῦ χαρακτῆρος τοῦ βιβλίου του ὡς χρησίμου εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τοὺς δημοσίους ἐν γένει ἀνδρας (τοὺς «ἐν ταῖς ὑπεροχαῖς»), τέλος, ἡ Τεολογία—Πρόνοια εἰς ἣν ἐπίστευεν καὶ ἡ ἀντιπαράταξις αὐτῆς πρὸς τὴν Φύσιν (βλ. Α', I, 22-23. - Α', I, 16-18. - IZ', I, 36. - Δ', I, 2 κ.λ.).

Εἰς τὴν παράγραφον ταύτην γίνεται λόγος περὶ πολιτιστικῆς «παραδόσεως» τῆς Γεωγραφίας (τῆς λέξεως *παραδόσεως* τιθεμένης ἐντὸς εἰσαγωγικῶν) διότι κατ' ἀκριβείαν πρόκειται περισσότερον περὶ *κατευθύνσεως* παρὰ περὶ παραδόσεως. Ὅντως παράδοσις σημαίνει ἐνταῦθα ἐπανελημμένην μεταβίβασιν ἰδέας τινὸς ἀπὸ προσώπων εἰς πρόσωπα καὶ ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἐγκαινισθεῖσα καλλιέργεια τῆς Πολιτιστικῆς γεωγραφίας δὲν ἐσυνεχίσθη διαρκούσης τῆς ἀρχαίας ἀρχαίας, ἀλλὰ πολὺ ἀργότερον, πρόκειται περὶ κατευθύνσεως περισσότερον παρὰ περὶ παραδόσεως. Ἡ κατεύθυνσις αὕτη μετετρέπη εἰς παράδοσιν κυρίως ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπὶ τῆς Πολιτιστικῆς «παραδόσεως» ἰσχύει διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ διὰ τὴν Φυσιογνωστικὴν «παραδόσιν» τοῦ Ποσειδωνίου.

β'. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας

Τὸ ὡς ἄνω ἀναπτυχθὲν ἀντικείμενον τοῦτο τῆς Γεωγραφίας, ὑπόκειται κατὰ τὸν Στράβωνα εἰς ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν, περιγραφὴν, ἀνάλυσιν, συσχετίσιν καὶ ἐξήγησιν.

Ἡ Γεωγραφία ἀρχίζει μὲ τὴν παρατήρησιν καὶ μὲ τὴν περιγραφὴν, ἀλλὰ δὲν σταματᾷ ἐκεῖ. Προχωρεῖ περαιτέρω εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ συσχέτισιν τῶν φαινομένων μεταξύ των, μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν ἐξεύρεσιν τῶν αἰτίων των καὶ τὴν διατύπωσιν ἐξηγήσεων, μὴ ἔχουσῶν ὁμως φυσικοεπιστημονικὸν καὶ μηχανικὸν χαρακτήρα. Ἀπόδειξις ἀδιάψευστος τῆς ἐρμηνευτικῆς τῶν γεγονότων ἰδιότητος τῆς Γεωγραφίας εἰς τὴν συνειδησιν τοῦ Στράβωνος εἶναι ἰδίως ἡ παράγραφος 13 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ Α' βιβλίου τῶν «Γεωγραφικῶν», εἰς τὴν ὁποίαν ρητῶς ἀναφέρει τὴν ἐξήγησιν μεταξύ τῶν σκοπῶν τῆς γεωγραφικῆς διερευνήσεως. «Ἄπαντες δὲ ὅσοι τόπων ἰδιότητος λέγειν ἐπιχειροῦσιν, οἰκείως προσάπτονται καὶ τῶν οὐρανίων καὶ γεωμετρίας, σχήματα καὶ μεγέθη καὶ ἀποστήματα καὶ κλίματα *δηλοῦντες* καὶ θάλαπυ καὶ ψύχη καὶ ἀπλῶς τὴν τοῦ περιέχοντος (= περιβάλλοντος) φύσιν».

Ἄρα ἡ ἄποψις ἡ θεωροῦσα τὸν Στράβωνα ὡς κυρίως περιφερειακὸν καὶ περιγραφικὸν γεωγράφον, ἐλέγχεται δι' αὐτῶν τούτων τῶν κειμένων τοῦ Στράβωνος ὡς ἀνακριβής.

Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον συγκεροτημένη Γεωγραφία, ὡς ἐπιστήμη ὠρισμένης συνθέσεως τῶν εἰς τὰ ἐπίγεια καὶ οὐράνια ἀναφερομένων γνώσεων καὶ ὡς μάθησις περιγραφικῆ, ἀναλυτικῆ καὶ ἐρμηνευτικῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιστήμη παρέχουσα χρήσιμα στοιχεῖα καὶ ἐνδείξεις διὰ τὴν πραγμάτων τοῦ ἔργου τῶν ἡγεμόνων, δύναται βασιμῶς νὰ θεωρηθῆ ὡς σπουδαιότερα τῆς Πολιτικῆς Ἐπιστήμης. «Ἐὰν λοιπόν», γράφει ὁ Στράβων, «ἡ πολιτικὴ θεωρία ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τοὺς ἡγεμόνας, καὶ ἐὰν ἡ Γεωγραφία ἱκανοποιῇ τὰς ἀνάγκας τῶν ἡγεμόνων, θὰ ἐθεωρητο αὕτη ὡς πλεονεκτοῦσα τῆς Πολιτικῆς θεωρίας. Τοῦτο βεβαίως, τὸ πλεονέκτημα εἶναι πρακτικῆς φύσεως» (Α', I, 18).

Ὅστε τελικῶς ὁ Στράβων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Γεωγραφία, λόγῳ καὶ τῶν πρακτικῶν ὠφελειῶν τὰς ὁποίας δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου τῶν ἡγεμόνων, εἶναι κατ' οὐσίαν σημαντικώτερα ὑπὸ *πρακτικῆν ἔποψιν* τῆς Πολιτικῆς Ἐπιστήμης, ἣτις διαφωτίζει βεβαίως τοὺς ἡγεμόνας ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων, ἀλλὰ δὲν παρέχει εἰς αὐτοὺς πρακτικῆς φύσεως καὶ συγκεκριμένης ἐνδείξεις καὶ ὠφελείας, τοῦλάχιστον τοιαύτης κατηγορίας οἷας ἡ Γεωγραφία.

Διὰ τῆς ρηθείσης ἐπεξεργασίας τοῦ ἐμπειρικοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς ἡ Γεωγραφία ἐξυψοῦται εἰς συνθέσεις, ἐνότητος καὶ ὁλότητος ἀντιστοιχοῦσας εἰς τὰς ἰδιομορφίας τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Οὕτως ἡ Οἰκουμένη, ἡ ἥπειρος, ἡ περιοχὴ, ἡ περιφέρεια, ἡ χώρα, κ.λ. θεωρουμένη μία πρὸς μίαν ὑπὸ ἔποψιν ἐσωτερικῆς συγκεροτήσεως, δὲν ἀποτελεῖ ἀσύνδετον καὶ ἀθροιστικὴν ὄντοτητα, ἀλλὰ ὀργανικὴν ἐνότητα, φυσικο-βιολογικο-πολιτιστικὴν ὁλότητα, προῖον μακρᾶς ζυμώσεως καὶ διαδικασίας ἀλληλεπιδράσεων φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν καὶ ἀνθρωπίνων δυνάμεων, ὄντοτητας *μικτὰς* χωρικῆς ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνου ὕψους.

Β'. Σχέσεις τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν Μαθηματικὴν, τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Φυσικὴν

Ἐκ τῶν προηγουμένων ἀναπτυχθέντων προφανῆς καθίσταται εἰς τὴν συνεί-

δην τῷ Στράβωνος ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν *Μαθηματικὴν* (καὶ ἰδίως τὴν Γεωμετρίαν ὡς μετροῦσαν καὶ ὀρίζουσαν τὴν ὅλην Γῆν καὶ τὰ ἐπὶ μέρος αὐτῆς τμήματα) τὴν *Ἀστρονομίαν* καὶ τὴν *Φυσικὴν* (ἴτοι περίπου τὴν Οὐράνιον Μηχανικὴν βλ. καὶ M. Dubois, σελ. 131). Τὸν σύνδεσμον τοῦτον ὁ Στράβων εἰδικεῖ καὶ συγκεκριμενοποιεῖ ὡς ἀκολούθως :

«... Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ παράσχη ἔκθεσιν περὶ τῶν χωρῶν τῆς Γῆς *πρέπει* νὰ λάβῃ ὡς ὑποθέσεις πολλὰς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς καὶ τῆς μαθηματικῆς καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὴν ὅλην αὐτοῦ πραγματέυσιν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀπομιν καὶ τὸ κῦρος τῶν ἀρχῶν τούτων. Διότι, ὡς εἶπον ἤδη, οὔτε ὁ ἀρχιτέκτων, οὔτε ὁ οἰκὸς δόμος θὰ ἦσαν ἀρμόδιοι νὰ καθορίσουν καλῶς τὴν θέσιν ἀκόμη μιᾶς οἰκίας ἢ μιᾶς πόλεως, ἂν δὲν ἐγνωρίζον προηγουμένως τὰς συνθήκας τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους («κλίματα»), τὰς συνθήκας τοῦ οὐρανοῦ, τὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ μεγέθη, ὡς καὶ τὴν θερμότητα καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ ἄλλα παρόμοια, πολὺ δὲ ὀλιγοτέρον θὰ ἦτο ἀρμόδιος ἐκεῖνος ὅστις θὰ καθόριζε θέσεις δι' ὅλην τὴν οἰκουμένην» (B', V, 1),

«Τώρα ὅσον ἀφορᾷ τὰ ζητήματα, ἅτινα ὁ γεωγράφος θεωρεῖ ὡς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης του, πρέπει νὰ στηρίζηται εἰς τοὺς γεωμέτρους τοὺς μετρησαντας τὴν γῆν ὡς σύνολον. Οἱ γεωμέτραι πάλιν πρέπει νὰ στηρίζονται εἰς τοὺς ἀστρονόμους καὶ οἱ ἀστρονόμοι εἰς τοὺς φυσικοὺς. Ἡ φυσικὴ εἶναι ἐν εἶδος *ἀρετῆς*. Καὶ ὡς *ἀρεταὶ* ἐννοοῦνται αἱ ἐπιστήμαι, αἵτινες δὲν βασίζονται ἐπὶ ὑποθέσεων, ἀλλὰ ἐξαρτῶνται ἐξ ἑαυτῶν καὶ περιλαμβάνουν ἐντὸς ἑαυτῶν τὸν ὅλον τῶν ἰδίας τῶν ἀρχῶν (principia) ὅσον καὶ τὰς ἀποδείξεις περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Ὅσα λοιπὸν διδασκόμεθα παρὰ τῶν φυσικῶν εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Τὸ σύμπαν καὶ ὁ οὐρανὸς εἶναι σφαιροειδεῖς. Ἡ τάσις τῶν σωμάτων ἅτινα ἔχουν βάρος κλίνει πρὸς τὸ κέντρον. Ἡ γῆ συγκροτημένη πέριξ τοῦ κέντρον σφαιροειδῶς, παραμένει ὁμόκεντρος πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ αὕτη καὶ ὁ ἄξων ὅστις ἐκτείνεται δι' αὐτῆς καὶ διὰ τοῦ μέσου τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ οὐρανὸς περιστρέφεται περὶ τὴν γῆν καὶ περὶ τὸν ἄξονα αὐτῆς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Μαζὶ μὲ τὸν οὐρανὸν περιστρέφονται οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα ὡς ὁ πόλος τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες κινοῦνται ἐπὶ παραλλήλων κύκλων. Οἱ γνωστότεροι παράλληλοι εἶναι ὁ ἰσημερινός, οἱ δύο τροπικοί, καὶ οἱ δύο ἀρκτικοί. Οἱ πλανῆται, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη κινοῦνται ἐπὶ λοξῶν τροχιῶν, αἵτινες ἔχουν ἐνταχθῆ εἰς τὸν ζωδιακὸν κύκλον. Νῦν οἱ ἀστρονόμοι κατὰ πρῶτον δέχονται τὰς ἀρχὰς ταύτας, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, καὶ κατόπιν ἐπεξεργάζονται τὰ ἐπακόλουθα προβλήματα, δηλ. τὰς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὰς περιφορὰς των, τὰς ἐκλείψεις των, τὰ μεγέθη των, τὰς σχετικὰς ἀποστάσεις των, καὶ πλῆθος ἄλλων ζητημάτων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ γεωμέτραι, μετροῦντες τὴν γῆν ὡς σύνολον, ἀκολουθοῦν τὰς ἀπόψεις τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἀστρονόμων, οἱ δὲ γεωγράφοι ἀκολουθοῦν τὰς ἀπόψεις τῶν γεωμετρῶν» (B, V, 2).

«Ἀποδεχόμενος κατὰ ταῦτα ὁ γεωμέτρης τὰς ἀρχὰς ταύτας καὶ χρησιμοποιοῦν τὸ ἡλιακὸν ὥρολόγιον καὶ τὰ ἄλλα μέσα τὰ διδόμενα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀστρονόμου — διὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται διὰ τὰ διάφορα κατοικούμενα μέρη, τόσον οἱ κύκλοι οἱ παράλληλοι πρὸς τὸν ἰσημερινόν, ὅσον καὶ οἱ κύκλοι οἱ τέμνον-

τες τούς προηγούμενους κατά ὀρθὰς γωνίας (μεσημβρινοί) καὶ διερχόμενοι διὰ τῶν πόλων — δύναται νὰ μετρήῃ τὸ κατοικούμενον μέρος τῆς γῆς περιοχόμενος τοῦτο, νὰ ὑπολογίξῃ δὲ τὸ ὑπόλοιπον μέρος αὐτῆς διὰ τῆς ἀναλογίας τῶν ἀποστάσεων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δύναται νὰ εὔρη τὴν ἀπόστασιν τοῦ Ἴσημερινοῦ ἀπὸ τὸν πόλον, ἣτις εἶναι τὸ τέταρτον τοῦ μεγίστου κύκλου τῆς Γῆς...» (B,V,4).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων χωρίων περὶ τοῦ συνδέσμου τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν Γεωμετρίαν, τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν «Φυσικὴν», (Οὐράνιον Μηχανικὴν), συνάγεται ὅτι ὁ Στράβων ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τοῦτο ὡς ἀκολούθως :

α) Ἡ Γεωγραφία συνάπτεται τόσο στενῶς πρὸς τὰς ἐπιστήμας ταύτας (ἔτι δὲ πρὸς τὴν Μετεωρολογίαν μὲ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν) ὥστε δὲν δύναται νὰ εὐσταθῇ μόνη καὶ αὐτοτελῶς ὡς ἐπιστήμη ἄνευ τῆς συμπαράστασως αὐτῶν. Ἄρα ἡ Γεωγραφία ἀποτελεῖ *ιδιότυπον* ἐπιστήμην, ἔχουσαν χαρακτηῖρα *συνθετικόν, μικτὸν καὶ ἐγκυκλοπαιδικόν*, γενικῶς μὲν ὡς ἥδη ἐλέχθη λόγῳ τοῦ εὐρυτάτου ἀντικειμένου αὐτῆς (τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια), εἰδικώτερον δὲ λόγῳ τοῦ ἀναγκαίου στενωτάτου συνδέσμου ὃν ἔχει πρὸς τὰς ἀναφερθείσας ἐπιστήμας, ὅστις βεβαίως θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἰδιαιτερότητος τοῦ ἀντικειμένου της (ἔρευνα καὶ περιγραφή τῆς Γῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς φαινομένων, ὡς καὶ ἀναζήτησις τῆς ἐξηγήσεως αὐτῶν).

β) Ἡ Γεωγραφία παραλαμβάνει ὠρισμένας ἀρχὰς καὶ προτάσεις, αἵτινες τίθενται *εἰς τὴν βάσιν αὐτῆς* ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τούτων, αἱ ὁποῖα κέκτηνται *αὐτονομίας* καὶ δύνανται νὰ εὐσταθοῦν αὐτοτελῶς καὶ μὲ ἀνεξαρτησίαν ἢ μία ἔναντι τῆς ἄλλης, πράγμα ὃπερ δὲν συμβαίνει προκειμένου περὶ τῆς Γεωγραφίας. Ἡ αὐτονομία αὕτη (αὐτάρχεια βασικῶν ἀρχῶν καὶ προτάσεων, ἰδιότης τοῦ «ἀνυποθέτου») (1) ἰσχύει *ιδίως* διὰ τὴν «Φυσικὴν». Εἰς τὴν «Φυσικὴν» τοῦλάχιστον τὴν ἐντοπίζει ὁ Στράβων (B,V,2), καίτοι φρονοῦμεν ὅχι κατ' ἀποκλειστικότητα.

γ) Τὰ εὐρήματα καὶ αἱ προόδοι τῆς Γεωγραφίας ἐξαρτῶνται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὰ εὐρήματα καὶ τὰς προόδους τῶν μνησθειῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἃς συνάπτεται ὡς εἶδομεν αὕτη.

δ) Εἰδικώτερον ὁ σύνδεσμος τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν Γεωμετρίαν συνίσταται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς Γεωγραφίας ὑπὸ τῆς Γεωμετρίας κατὰ τὴν μελέτην τῶν θεμάτων τῶν μετρήσεων καὶ ὑπολογισμῶν τῶν διαστάσεων τῆς Γῆς, τῶν τμημάτων της, τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν της, τῶν κατ' ἰδίαν μερῶν κ.λ.

ε) Ὁ σύνδεσμος τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν συνίσταται εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς πρώτης ὑπὸ τῆς δευτέρας κατὰ τὴν μελέτην τῶν θεμάτων τῆς Γῆς ὡς *οὐρανίου σώματος*, τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰ λοιπὰ οὐράνια

1) Ἡ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπίδρασις τῶν πλατωνικῶν καὶ ἀριστοτελικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τοῦ Στράβωνος εἶναι προφανής. Περὶ τῶν ἀντιλήψεων τούτων βλ. *Κωνστ. Γεωργούλη*, Πλάτων, Νεωτ. Ἐγκυκλ. Λεξικόν, τόμος 16, σελ. 48 κ. ε., σελ. 52 κ. ε. *Τοῦ αὐτοῦ* Ἀριστοτέλης ὁ Σταγίριτης, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 125 κ. ε. βλ. ἐπίσης *Σ. Πουλόπουλον* Κριτικὴ ἀνάλυσις συγγράμματος Γ. Καββαδία, εἰς «Σπουδὰς» 1961 - 62, ἀριθ. 6 · 7, σελ. 123 - 4.

σώματα, τῶν κινήσεων αὐτῆς ἐν συσχετίσει πρὸς τὴν κίνησιν τῶν ἐν λόγῳ σωμάτων, τῶν ἐπιδράσεων ἃς ταῦτα ἐξασκοῦν ἐκάστοτε ἐπὶ τῆς Γῆς κ.λ.

στ) Ὁ σύνδεσμος τῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν «Φυσικὴν» συνίσταται, εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς πρώτης ὑπὸ τῆς δευτέρας κατὰ τὴν μελέτην τῶν θεμάτων τῆς Γῆς ὡς οὐρανίου καὶ ὡς φυσικοῦ σώματος συγχρόνως, ἤτοι ὡς σώματος ἔχοντος βάρους, φυσικὰς ιδιότητες, φυσικομηχανικὰς κινήσεις κ.λ.

ζ) Τέλος, θὰ ἔδει νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ὁ **Στράβων** διέστειλε τὴν Γεωγραφίαν ἀπὸ τῆς Χωρογραφίας. Τὴν Γεωγραφίαν ἀντελαμβάνετο ὡς ἔχουσαν **χαρακτῆρα ὑψηλῆς καὶ φιλοσοφικῆς γενικεύσεως**, ἐνῶ τὴν χωρογραφίαν ὡς λεπτομεροῦ περιγραφὴν καὶ ὀνοματολογίαν τόπων καὶ τοποθεσιῶν δεδομένης χώρας (βλ. Α, I, 16) γενομένην ὅταν παρουσιάζῃ χρησιμότητα καὶ συγκροτομένην κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ ἰδιοτυπίας ἐκάστης χώρας καὶ τῶν κατοίκων της.

Γ'. Τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Γεωγραφίας

Ἐξετάζοντες εἰς προηγουμένην παράγραφον τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας κατὰ τὸν **Στράβωνα** παρέσχομεν μίαν **συστηματικὴν εἰκόνα** περὶ τούτου, ἣ ὁποία δὲν ὑφίσταται εἰς τὸ κείμενον τοῦ Στράβωνος, ὅπως ἀκριβῶς δὲν ἀπαντᾶται καὶ ἡ παρ' ἡμῶν χρησιμοποιουμένη ἑλληνικὴ ὄρολογία. Ἡ συστηματοποίησις αὕτη ἀποτελεῖ τὸν **κανόνα προκειμένης τῆς παρουσιάσεως τῶν ἰδεῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων**, ἀσφαλῶς δὲ πᾶς ἀναγνώστης ἀρχαίων κειμένων ὡς καὶ συγγραμμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα θὰ ἔχῃ διαπιστώσει ὅτι λ.χ. οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ἐκθέτοντας τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἀκολουθοῦν τὴν διάταξιν ἣν οἱ ὡς ἄνω φιλόσοφοι εἶχον χαράξει εἰς τὰ ἔργα των ἀλλὰ ἄλλην ἐξυπηρετοῦσαν πληρέστερον τὴν παρουσίαν τῶν ἰδεῶν τούτων. Ἄρα ἡ συστηματικὴ παρουσίασις τῶν ἰδεῶν ἐνὸς παλαιοῦ Ἑλλήνος συγγραφέως, δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως νεωτερισμόν ἡμῶν, ἀλλὰ εἶναι ἀπαραίτητος ἐπιστημονικὴ διαδικασία χρησιμοποιουμένη ἐπιτυχῶς πρὸ πολλοῦ.

Ἄπασαι ὁμοίαι διατυπύμεναι ἀπόψεις ὑπάρχουν ἐν τῇ οὐσίᾳ των εἰς τὸ κείμενον τοῦ Στράβωνος, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ κύριον θέμα. Ἡ συστηματοποίησις, ἣν ἐπεχειρήσαμεν ἐν προκειμένῳ, ἀποτελεῖ ἄλλως τε προϋπόθεσιν τῆς συγχρόνου Γεωγραφικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν ὁποίαν συνεμορφώθημεν. Τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν θὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα τμήματα τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος, τὰ ὁποία θὰ μελετήσωμεν.

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος ἀνάγονται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς Γεωγραφίας καὶ εἰς τὴν Γεωγραφίαν ἐν γένει ὡς καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γεωγραφικῶν ἰδεῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ διανοητῶν. Ἐλέχθη ἐπίσης ὅτι τὰ 15 ὑπόλοιπα βιβλία ἀφιεροῦνται εἰς τὴν γεωγραφίαν τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν τῆς γῆς.

Τοῦτο βεβαίωτατα σημαίνει ὅτι εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Στράβωνος ὑπῆρχε καθαρὰ ἡ διάκρισις τῆς ὅλης Γεωγραφίας εἰς **Γενικὴν** ἢ Θεωρητικὴν καὶ εἰς **Εἰδικὴν** ἢ Περιφερειακὴν.

Εἰς τὴν Γενικὴν Γεωγραφίαν («πρῶτος τύπος τῆς Γεωγραφίας», Γ', I, 1)

υπάγει ὁ Στράβων τὰ «οὐράνια» καὶ τὰ «ἐπίγεια». Τὰ οὐράνια ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως τὴν σημερινὴν **Μαθηματικὴν Γεωγραφίαν**. Εἰς τὰ οὐράνια συμμετέχει ἡ «Φυσικὴ» (Οὐράνιος Μηχανικὴ περίου) ἔτι δὲ καὶ ἡ σημερινὴ Μετεωρολογία ὡς ἐκπορευομένη καθ' ὠρισμένον μέρος ἐκ τῆς φύσεως τῆς Γῆς ὡς οὐρανοῦ σώματος, ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς εἰς τὸ Σύμπαν καὶ ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀσκουμένων ἐπιδράσεων.

Τὰ ἐπίγεια, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀναφέρονται εἰς **ἅπαντα** τὰ ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς Γῆς γεγονότα καὶ συντελούμενα (Α', Γ' 1, 15 καὶ 19). Περιλαμβάνουν δὲ (βλ. Α', Ι, 1, 13, 16, 17 καὶ γενικῶς ὁλόκληρον τὸ κεφάλαιον Ι) τὰ κάτωθι ζητήματα :

Πρῶτον : τὰς φυσικὰς ιδιότητας τῶν τόπων ὅπως ἡ μορφή καὶ αἱ ποιότητες τῶν ἐδαφῶν, αἱ συνθήκαι τῶν ὑδάτων πάσης φύσεως (ποτάμια, λιμναῖα, πηγαῖα, θαλάσσια). Τὰ θέματα ταῦτα συναπαρτίζουν τὴν σήμερον καλουμένην **Φυσικὴν Γεωγραφίαν**, ἣτις, ὡς γνωστόν, περιέχει καὶ τὴν Κλιματολογίαν, ἣν ὁ Στράβων συνάπτει, ὡς εἶπομεν, μᾶλλον πρὸς τὴν Μαθηματικὴν Γεωγραφίαν.

Δεύτερον : τὰ διάφορα ζῶα καὶ φυτὰ τῆς Γῆς καὶ τὰ προϊόντα καὶ τοὺς καρπούς αὐτῶν, τὰ ζῶντα τόσον εἰς τὴν ξηρὰν, ὅσον καὶ εἰς θάλασσαν (Α', Ι, 1, 15, 16. Β' ΙΙΙ, 1, 7). Ἄρα ὁ Στράβων ἐξετάζει τὴν σημερινὴν **Βιολογικὴν Γεωγραφίαν**.

Τρίτον : τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν γῆν, τὰς κατὰ τόπους «παμμεγέθεις» ποικιλίας τῶν κατοίκων (Α', Ι, 14), τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων τόπων (Α' Ι, 3, 6), τὰς συνηθείας των, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά των κ.λ.π. Τὰ θέματα ταῦτα, ὡς γνωστόν, συγκροτοῦν τὴν σημερινὴν **Ἀνθρωπογεωγραφίαν**.

Τέταρτον : τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ τὰς πολιτικὰς ἐνεργείας καὶ καταστάσεις τῶν διαφόρων τόπων, τοὺς κυριάρχους ἐκάστου τόπου, τὸν τρόπον διοικήσεως αὐτοῦ (κεντρικὸν ἢ περιφερειακόν), τὰς «σχέσεις» τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς τοὺς διαφόρους τόπους καὶ τὰς φυσικὰς συνθήκας αὐτῶν (Α' Ι, 2, 16. Β' V, 17 - 18). Εἰς τὴν γνώσιν τῶν κατὰ τόπους πολιτικῶν συνθηκῶν ἐμμένει πολὺ ὁ Στράβων, δοθέντος ὅτι συνδέει στενότερα τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις καὶ τὴν χρησιμότητα αὐτῶν πρὸς τὸ ἔργον, τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν **δημοσίων ἀνδρῶν**, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν κ.λ. (Α' Ι, 16, 18, 21, 22, 23 κ.ἄ). Ἡ μελέτη τῶν ὡς ἄνω θεμάτων συνιστᾷ τὴν σημερινὴν **Πολιτικὴν Γεωγραφίαν**.

Πέμπτον : τὰ οἰκονομικὰ γεγονότα καὶ αἱ οἰκονομικαὶ ἐνεργεῖαι τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων χωρῶν, ὡς ἰδίως ἡ πάσης φύσεως παραγωγή, τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον (εἰσαγωγαί, ἐξαγωγαί), ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων, ἡ τεχνικὴ τῆς παραγωγῆς καὶ κατασκευῆς των, αἱ συνθήκαι συγκοινωνίας κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ πάσης φύσεως λιμένες, αἱ διώρυγες, οἱ πορθμοὶ (βλ. Α', 1, 2, 15, 16. Β' Ι, 14 - 16. Β' ΙΙ, 3, 4. Β' V, 26, 33. Γ' Ι, 26. Περὶ λιμένων βλ. Α', Ι, 21. Β' ΙΙ, 40. Τὰ χωρία τῶν 15 βιβλίων εἰς ἃ γίνεται λόγος περὶ οἰκονομικῶν γεγονότων εἶναι πλεῖστα ὄσα). Τὰ ὡς ἄνω ζητήματα ἀπαρτίζουν τὴν σημερινὴν **Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν**.

Έκτον: τὰ κοινωνικοδιαρθρωτικά γεγονότα, τὰς κοινωνικὰς καταστάσεις, συγκροτήσεις, τάξεις καὶ κατηγορίας, τὰ κοινωνικὰ συστήματα τῶν διαφορῶν τόπων (βλ. λ.χ. τὴν διάρθρωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἰνδίας εἰς ἑπτὰ κλάσεις κ.λ. εἰς ΙΕ', Ι, 39·52). Τὰ ὡς ἄνω ζητήματα συγκροτοῦν ἢ ἔστω ἀποτελοῦν τμήμα τῆς σημερινῆς **Κοινωνικῆς Γεωγραφίας** (βλ. περὶ αὐτῆς Ρ. George, Κοινωνικὴ Γεωγραφία τοῦ κόσμου. Παρίσιοι 1956, Ρ. U. F. καὶ Gunter Glauert, Κοινωνικὴ Γεωγραφία. Ἔργον καὶ παρούσα κατάστασις αὐτῆς, εἰς Fischer Lexikon, Geographie, σελ. 350·4, 1960, Φραγκφούρτη παρὰ τῷ Μάιν).

Τὸ ἐκ τῶν ἀνωτέρω συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ σκέψις τοῦ Στράβωνος περιελάμβανε πρακτικῶς ὁλόκληρον τὸ **Λογικὸν Σύστημα** καὶ τὰς διακλαδώσεις τῆς Γεωγραφίας, περίπου ὅπως ταῦτα νοοῦνται σήμερον, δηλ. ὡς Γεωγραφία **«Γενικὴ»** καὶ **«Περιφερειακὴ»**, ἑκατέρα δὲ τούτων ὡς **«Φυσικοβιολογικὴ»** καὶ **«Πολιτιστικὴ»** (Ἀνθρωπογεωγραφία, Πολιτικὴ Γεωγραφία, Οἰκονομικὴ Γεωγραφία κλπ.).

Τὸ πολυσχιδὲς καὶ ἕτερογενὲς τοῦτο σύνολον ζητημάτων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰ «Οὐράνια» καὶ τὰ «Ἐπίγεια» πράγματα, ἡ Γεωγραφία διὰ τῆς ἐπισημονικῆς «συνθετικῆς» τῆς ἐπεξεργασίας «συνάπτει εἰς ἓν ὡς ἐγγυτάτῳ ὄντα», συναρεῖ εἰς συστηματικὴν καὶ λογικὴν **ἐνότητα**. Ἡ ἐνότης αὕτη ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν **πραγματικὴν ἐνότητα**, ἣν προσδίδει εἰς τὰ γεγονότα τῆς «ἐπιφανείας» τῆς γῆς ὁ **ὀργανικὸς σύνδεσμος αὐτῶν πρὸς τὸν χῶρον** καὶ τὰς παντοίας ἐν αὐτῷ δυνάμεις, φυσικὰς, βιολογικὰς καὶ πολιτιστικὰς. Τοῦτο εἶναι καθ' ἡμᾶς τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ προαναφερθέντος περιφήμου χωρίου τοῦ **Στράβωνος Α', Ι, 15**.

Δ'. Οἱ χαρακτῆρες καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας

αα) Οἱ χαρακτῆρες

Οἱ χαρακτῆρες καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας κατὰ τὸν Στράβωνα συνάπτονται στενῶς τόσον πρὸς τὸ ἰδιάζον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὅσον καὶ πρὸς τὴν περὶ αὐτῆς «φιλοσοφικὴν» ἀντίληψιν τοῦ Στράβωνος.

Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι εἶναι οἱ κάτωθι :

α) Ἡ Γεωγραφία ἐμπίπτει καθ' ἑξοχὴν εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν «Φιλοσόφων», εἶναι μάθησις τοιαύτης φύσεως ὥστε μόνον διανοητῆς ἔχων τὴν ἰδιότητα τοῦ «φιλοσόφου» δύναται νὰ χειρισθῇ καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτὴν ἀποτελεσματικῶς. «Τῆς τοῦ φιλοσόφου πραγματείας εἶναι νομίζομεν, εἴπερ ἄλλην τινά, καὶ τὴν γεωγραφικὴν, ἣν νῦν προσηγήμεθα ἐπισκοπεῖν» (Α, Ι, 1).

Ἡ κατανόησις τῆς θεμελιωδεστάτης ἀπόψεως ταύτης τοῦ Στράβωνος ἀπαιτεῖ καθ' ἡμᾶς ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ὅρου «φιλόσοφος» καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑπόμνησιν τοῦ κύκλου τῶν προσώπων εἰς ᾧ ἀπηυθύνετο ἡ Γεωγραφία του.

Ὁ ρος «φιλόσοφος» ἔχει εἰς τὸν Στράβωνα πλουσιώτατον περιεχόμενον (βλ. ἰδίως Α, Ι, 1, 2, 11, 12, 15, 16, 18, 21, 22, 23). Τὸ περιεχόμενον τοῦτο στηρίζεται βεβαίως εἰς τὴν ὅλην ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ φιλοσοφίας, ἔχει ὅμως καὶ ὠρισμένον ἐμπλουτισμὸν αὐτῆς. Περιλαμβάνει τόσον τὸ θεωρητικὸν—στοχαστικὸν στοιχείον, ὅσον καὶ τὸ πρακτικὸν—συμπεριφορικὸν στοιχείον, ἀμφότερα δὲ εἰς

ἰδιαίζοντα πλοῦτον εἰς τρόπον ὥστε ἡ πλήρης διερεύνησις αὐτῶν θὰ ἀπήτει συγγραφὴν ὀλοκλήρου ἄρθρου.

Τὸ «θεωρητικόν» στοιχεῖον περιέχει τὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δηλ. τὴν λεγομένην Μεταφυσικὴν (τῆς Γνώσεως καὶ τοῦ ὄντος) καὶ τὴν ἔρευναν γνωσιολογικῶν καὶ ὄντολογικῶν «ἀξιῶν», ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν, δηλ. τὴν καθολικὴν γνῶσιν (θεῖα καὶ ἀνθρώπινα), τὴν γνῶσιν τοῦ γενικοῦ καὶ θεωρητικοῦ, τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ συνόλου τῶν ὄντων ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐντάσσονται αἱ μερικώτεραι γνώσεις, τὴν συσχετικὴν γνῶσιν, τὴν διεισδυτικὴν γνῶσιν, τὴν ἐξηγητικὴν γνῶσιν, τὴν πολυμαθειαν.

Τὸ «πρακτικόν» στοιχεῖον περιέχει τὴν λεγομένην Πρακτικὴν Φιλοσοφίαν (Ἠθικὴν φιλοσοφίαν, Πολιτικὴν φιλοσοφίαν κλ.) ὡς κλάδον γνώσεως καὶ ὡς ἔρευναν ἠθικῶν, πολιτικῶν, κοινωνικῶν, θρησκευτικῶν, αἰσθητικῶν κλ. πρακτικῶν «ἀξιῶν», ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὡς «πραξίν» τοῦτέστιν ὡς γνώμονα ἀνθρωπίνου συμπεριφορᾶς καὶ ὡς κανόνα ἐμπροσθοῦσης ζωῆς, ὡς ὁδηγὸν εὐδαιμονίας, ἥτοι ὡς σύνεσιν, ὡς συγκεντρωμένην πεῖραν ζωῆς, ὡς διαλλακτικότητα, ὡς ἀρετήν, ὡς ἠθικότητα, δικαιοσύνην, θρησκευτικότητα, φιλευθιμότητα, αἰσθητικότητα, ἀνθρωπιστικότητα, κοινωνικότητα, ἐξισορρόπησιν ἀντιθέσεων, γενικῶς ὡς στοιχεῖον χρήσιμον διὰ τὴν ζωὴν.

Ἐξ ἄλλου τὰ πρόσωπα εἰς ἃ ἀπηυθύνετο ἡ Γεωγραφία ἦσαν γενικῶς οἱ **δημόσιοι ἄνδρες** (πολιτικοί, ἡγεμόνες, πολεμικοὶ ἡγέται, ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὰ κοινὰ καὶ ἐν γένει οἱ ἐπίλεκτοι, ἡ ἔλιτε τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, οἱ «ἐν ταῖς ὑπεροχαῖς» Α, Ι, 23), ἀλλὰ καὶ τὸ **πεπαιδευμένον καὶ διανοούμενον κοινόν**.

Τὸ γεωγραφικὸν σύγγραμμά του ὁ Στράβων ἐχαρακτήρισεν ὡς «κοινόν» καὶ «πολιτικόν» καὶ «δημοφελές» ἐξ ἴσου (Α, Ι, 22).

Τὴν Γεωγραφίαν ὑπελάμβανεν ὁ Στράβων ὡς συμπλήρωμα τῆς Ἠθικῆς καὶ Πολιτικῆς Φιλοσοφίας, ὡς κλάδον εὐρισκόμενον ἐν ἀμοιβαίᾳ συσχετίσει πρὸς αὐτὰς (βλ. Paassen, σ. 11).

Ἡ Γεωγραφία εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ συναρτήσει των πρὸς τὸν γῆινον χώρον, ὡς τοιαύτη δὲ ἀποκαλύπτει τὴν ἀνθρώπινον καὶ χωρολογικὴν πραγματικότητα καὶ βοηθεῖ τοὺς ἀνθρώπους (ἐπιλέκτους καὶ πεπαιδευμένους) τὸ μὲν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς πραγματικότητος αὐτῆς, τὸ δὲ εἰς τὴν κατάλληλον διὰ τοὺς σκοπούς των καὶ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν των διαμόρφωσιν αὐτῆς.

Ἴδου διατὶ ἡ Γεωγραφία εἶναι ἀρμοδιότης τῶν «φιλοσόφων» κατ' ἐξοχὴν, οὐχὶ δὲ τῶν «εἰδικῶν» καὶ «τεχνικῶν», οἵτινες θὰ τὴν κατεβίβαζον εἰς τὸ ξηρὸν μαθηματικο - τεχνικο - χαρτογραφικὸν ἐπίπεδον εἰς ὃ εἶχον τοποθετήσῃ αὐτὴν οἱ προηγούμενοι τοῦ Στράβωνος γεωγράφοι Ἐρατοσθένης καὶ Ἴππαρχος, καὶ ὁ μεταγενέστερος αὐτοῦ Κλαύδιος Πτολεμαῖος. (Ἡ Στραβώνιος ἔννοια τοῦ «φιλοσόφου» προσομοιάζει μὲ τὴν πλατωνικὴν ἔννοιαν τοῦ «φιλοσόφου - πολιτικοῦ», περὶ ἧς βλ. **Σ. Πουλόπουλον**, Ὁ ἰδεώδης πολιτικὸς κατὰ τὸν Πλάτωνα, Ἀθήναι, 1936). Ὁ Στράβων, γράφει ὁ Paassen σελ. 31, «βλέπει τὸν γεωγραφικὸν κόσμον ὡς ἔχοντα διττὴν ὄψιν διὰ τὸν «φιλόσοφον». **Κοινωνικὴν**, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ γεωγραφικὴ πραγματικότης παρουσιάζει τὴν κοινωνικὴν διαφορότητα... καὶ **τελλολογικὴν** ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ γεωγραφικὴ πραγματικότης ἐπανελημμέ-

ως εμφανίζει την ανθρώπινον κοινωνίαν εις ἰδιάζον γεωγραφικὸν περιβάλλον».

β) Ἡ Γεωγραφία συνδέεται στενῶς ἐν πρώτοις πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Μετεωρολογίαν, τὴν Γεωμετρίαν (ὡς μέτρησιν τῆς γῆς). Ἀλλὰ ἀφοῦ ἐξετάζει πᾶν τὸ ἐπὶ τῆς «ἐπιφανείας» τῆς Γῆς ὑφιστάμενον καὶ συμβαῖνον συνδέεται στενῶς ἐπίσης καὶ πρὸς τὴν Γεωλογίαν, τὴν Ὑδρολογίαν, τὴν Φυσικὴν Ἀνθρωπολογίαν, τὴν Βιολογίαν πρὸς τοῦτοις ὅμως καὶ μὲ τὴν Πολιτικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς ἄλλας περὶ Ἀνθρώπου Ἐπιστήμας (Α, Ι, 15, 20, 18, 21 - 23. — Β, V, 1). Ἄρα ἡ Γεωγραφία εἶναι ἐπιστήμη **συνθετικὴ**, ὡς λαμβάνουσα δεδομένα καὶ πορίσματα ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ συναιροῦσα ταῦτα εἰς ἐνότητα, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς διαμορφουμένας πραγματικὰς ἐνότητας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, καὶ ὡς ἐξετάζουσα συναφείας, σχέσεις καὶ ἀλληλεξαρτήσεις τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς **παντοίων** γεγονότων.

γ) Ἡ Γεωγραφία συνάπτει εἰς ἐν τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια πράγματα, ἅτινα βεβαίως εἶναι **διάφορα**, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ συνδέσμου τῶν πρὸς τὸν γῆινον χῶρον **συναφῆ** («ἐγγυτάτῳ ὄντα», Α, Ι, 15). Ἄρα ἡ Γεωγραφία εἶναι ἐπιστήμη **μικτὴ**, συνδυαστικὴ, συναιροῦσα πράγματα **ἀνόμοια** καὶ **έτερογενῆ**.

δ) Ἡ Γεωγραφία ἔχει ἀνάγκην μεγάλης «πολυμαθείας» διὰ τὰ συγκροτηθῆ ἀκριβῶς διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ πληθὺν ἀντικειμένων καὶ μάλιστα διαφόρων πρὸς ἄλληλα καὶ ἑτερογενῶν (Α, Ι, 1, 12, 15). Ἄρα ἡ Γεωγραφία ἔχει κατ' ἀνάγκην καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς της **ἐγκυκλοπαιδικὸν** χαρακτῆρα, εἶναι καὶ μάθησις ἐγκυκλοπαιδική (ἦτοι μάθησις ὅχι ἐσωτερικῶς καὶ ποιοτικῶς ὁμοιογενῆς ὅπως λ.χ. ἡ Ἀστρονομία) παρὰ τὸ ὅτι ἀνάγεται πολ. λάκεις εἰς «συνθέσεις».

ε) Ἡ Γεωγραφία ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ **παρόν**, εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν γεγονότων τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς (Α, Ι, 12 καὶ 15). Τοῦτο βεβαίως δὲν ἀποκλείει, ὡς ἤδη εἵπομεν, τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν γεγονότων τούτων ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸν χῶρον, τὴν ἱστορικογεωγραφικὴν δηλ. θεωρήσιν. Κύριον ὅμως ἔργον τῆς Γεωγραφίας εἶναι αἱ καταστάσεις τοῦ παρόντος.

στ) Ἡ Γεωγραφία συγκεντροῦται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν **μεγάλων, σπουδαίων** καὶ **ὠφελίμων** πραγμάτων, ἀποφεύγει δὲ τὰ ἀσχολῆται μὲ τὰ ἀσήμαντα καὶ τὰ τετριβά. Τοῦτο συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀποστολὴν της ὅπως εἶναι χρήσιμος πρωτίστως εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν λ. κ. π. δημοσίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπαιδευμένων ἀνθρώπων ἐν γένει. (Α, Ι, 19, 23, 18, 21, 22). Ὡστε ἡ Γεωγραφία δὲν εἶναι μόνον **θεωρητικὴ** ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ **πρακτικὴ** ἢ **ἐφαρμοσμένη** ἐπιστήμη.

ζ) Ἡ Γεωγραφία ἐφ' ὅσον ἐξετάζει ἅπαντα τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς γεγονότα καὶ συμβαίνοντα καθὼς καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἀσκουμένας ἐπιδράσεις ἐξ ἄλλων οὐρανίων σωμάτων («ἐπίγεια καὶ οὐράνια»), εἶναι, ὡς ἐλέχθη, κατ' ἀνάγκην ἐπιστήμη **μικτὴ**, ἐπιστήμη τοῦτέστι **φυσικὴ, βιολογικὴ** ἰδίως ὅμως καὶ **πολιτιστικὴ**. Ὁ Στράβων ἀπέδωκε τὸ κύριον βάρος τῆς Γεωγραφίας εἰς τὸ πολιτιστικὸν στοιχεῖον καὶ ἐδημιούργησε, ὡς εἵπομεν, τὴν **πολιτιστικὴν «παραδόσιν»** αὐτῆς, διὰ τὰ καλύψη τὸ κενὸν ὅπερ ἀφήκαν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν πρὸ αὐτοῦ τριῶν παραδόσεων τῆς Ἑλληνικῆς Γεωγραφίας (Χαρτογραφικῆς, Ἱστο-

οικογενογραφικῆς, Φυσιογνωστικῆς καὶ ἰδίως τῆς πρώτης ἐξ αὐτῶν. Ἀκριβῶς μάλιστα ἐπειδὴ ἀπέδωκε τὸ κύριον βῆρος εἰς τὸ πολιτιστικὸν στοιχεῖον, ἐχρησιμοποίησεν ὡς κριτήρια ἐπιλογῆς τῆς γεωγραφικῆς ὕλης τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὴν προηγμένην πολιτικὴν κοινωνίαν εἰς ἣν ἔξει *πολιτιστικὰς ἀξίας*.

Πέραν τούτου ἐπροχώρησε καὶ εἰς διατύπωσιν *ἀξιολογικῶν κρίσεων* ἐπὶ θεμάτων γεωγραφίας, ὡς ἡ Οἰκουμένη καὶ αἱ περιοχαὶ αὐτῆς. Ὡς γράφει ὁ Paassen, σ. 29 καὶ 31 - 32 «ἐπανειλημμένως συναντῶμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Στράβωνος μνείας ἰσχυρᾶς ἐπιδοκιμασίας ἢ ἀποδοκιμασίας. Ἡ γεωγραφία του χαρακτηρίζεται ὄχι διὰ μιᾶς ψυχρᾶς, ἀσυγκινήτου πραγματολογικῆς περιγραφῆς, ἀλλὰ διὰ μιᾶς θετικῆς ἢ ἀποθετικῆς ἐκτιμῆσεως τῆς ἐρευνωμένης περιφερείας ἐπὶ τῆς βάσεως κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιῶν». «Ἡ Γεωγραφία τοῦ Στράβωνος εἶναι ἡ συνοπτικὴ χαρτογραφικὴ σκιαγραφία τοῦ κόσμου, νοουμένου ὡς ἀνθρωπίνου κόσμου. Δὲν εἶναι μίμησις, ἀλλὰ σχέδιον *οἰκουμενικοῦ* ἀγάλματος, σχέδιον ὅμως τοῦ φιλοσόφου τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ διεισδύσῃ, ὄχι εἰς τὸν κόσμον τῆς ἰδίας του φαντασίας, ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀνθρωπίνου πραγματικότητος. Ἡ διεισδυσις αὕτη ἐπιχειρεῖται ὑπὸ εἰδικὴν ἔννοιαν, διότι διὰ τὸν Στράβωνα ἡ πραγματικότης αὕτη δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ *ἀδιάφορος* ἀλλὰ συνεπάγεται νοηματικὴν ἐνότητα, στενῶς ἀναφερομένην εἰς ἀνθρωπίνους ἀξίας. Ἴδου διατὶ κατὰ τὴν γνώμην του μόνον «φιλόσοφος» δύναται νὰ γράφῃ Γεωγραφίαν».

Ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος διατύπωσις ἀξιολογικῶν κρίσεων εἰς τὴν Γεωγραφίαν «νομιμοποιεῖται» τρόπον τινὰ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπάγει τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς τὴν ἄρμοδιότητα τῶν «φιλοσόφων» καὶ δὴ τῶν ἀσκούντων «πρακτικὴν φιλοσοφίαν» δηλ. Ἠθικὴν φιλοσοφίαν, Πολιτικὴν Φιλοσοφίαν, Κοινωνικὴν Φιλοσοφίαν κ.λ. Ἐὰν ἐθεώρῃ τὴν Γεωγραφίαν ὡς ἀπλῆν ἐπιστήμην, τὸ θέμα τῆς διατυπώσεως ἀξιολογικῶν κρίσεων ὑπ' αὐτῆς θὰ ἦτο πολὺ προβληματικώτερον (βλ. σχετικῶς M. Weber. Ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐπάγγελμα, μετάφρ. καὶ μακρὰ εἰσαγωγή ὑπὸ I. Συκουτρῆ, εἰς «Ἄρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν», 1932, τεύχος Δ καὶ 1933 τεύχος Α καὶ εἰς ἀνάτυπον.— M. Weber, Ἡ πολιτικὴ ὡς ἐπάγγελμα, μετάφρ. καὶ μακρὰ εἰσαγωγή ὑπὸ Μιχ. Κυπραίου, Ἀθῆναι 1954.— E. Durkheim, Sociology and Philosophy, ἀγγλ. μετάφρ. σ. 81 - 97, Λονδῖνον 1953, Cohen - West). Δὲν ἤρκεσθη ὅμως ὁ Στράβων εἰς τὴν κάλυψιν τοῦ προηγουμένου μνησθέντος κενοῦ ἀλλὰ συνήρθησε καὶ ἐνοποίησε εἰς ἄρμονικὸν σῶμα καὶ τὰς τέσσαρας μορφὰς γεωγραφικῆς παραδόσεως, ὠλοκληρώσας οὕτω τὴν Ἑλληνικὴν Γεωγραφίαν.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Paassen (σελ. 11) καθ' ἣν ἡ Γεωγραφία κατὰ τὸν Στράβωνα εἶναι ἐπιστήμη ὄχι φυσιογνωστικὴ, ἀλλὰ «πολιτικὴ».

η) Ἡ Γεωγραφία καὶ δὴ ὡς αὕτη συνεκροτήθη καὶ ὠλοκληρώθη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ ἔργον τῆς *περιγραφῆς*, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ παροχὴν *ἐξηγήσεων*. Δὲν εἶναι δηλαδὴ μόνον *περιγραφικὴ*, ἀλλὰ καὶ *ἐξηγητικὴ ἐπιστήμη*. Αἱ ὑπ' αὐτῆς παρεχόμεναι ἐξηγήσεις δὲν εἶναι *μηχανικαὶ* ἀλλὰ *λογικαὶ*.

Ἡ Γεωγραφία δὲν ἐργάζεται φυσικοεπιστημονικῶς, ἀλλὰ πολιτιστικοεπιστη-

μονικῶς. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι δεδομένα αἷτια δὲν ἐκλαμβάνονται ὑπ' αὐτῆς ὡς παράγοντα πάντοτε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα, ἀλλὰ ὅτι δεδομένον τι αἷτιον δύναται νὰ ἐξαπολύῃ ἐκάστοτε **ἀπρόβλεπτον σειρὴν ἀποτελεσμάτων**. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πολιτισμοῦ, τὴν διεπομένην ἀπὸ ἐλευθερίαν σκέψεως, βουλήσεως, δράσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν ἀνθρώπων (πρβλ. ἄνωτ. σελ. 45 καὶ 71 - 72 ἔνθα γίνεται ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεοκρατικῶν ἀπόψεων τοῦ H. Rickert καὶ τοῦ W. Sombart).

Ἡ παροχὴ πολιτιστικῆς ὑφῆς ἐξηγήσεων συντελεῖται εἰς πολλὰ χωρία τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος (π.χ. Β, V, 26 ἔνθα περὶ Εὐρώπης.— ΙΑ, ΙΙΙ, 5·6 καὶ ΙΑ, ΙV, 1 - 5 ἔνθα περὶ Ἀλβανίας τῆς Νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κειμένης μεταξὺ Καυκάσου καὶ Κασπίας θαλάσσης).

θ) Πλὴν τῶν ἀνωτέρω χαρακτήρων ἡ Γεωγραφία τοῦ Στράβωνος εἶχε καὶ τὸν τελολογικὸν - προνοιακὸν - θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Τὸ μεταφυσικὸν τοῦτο στοιχεῖον παρέλαβεν ὁ Στράβων βασικῶς τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορικὴν παράδοσιν (Ἡρόδοτος, κυρίως δὲ Ποσειδώνιος, βλ. ἄνωτ. σελ. 67 κ. ἑ., 113 κ.ἑ.). Τὸ ἐν λόγῳ στοιχεῖον δὲν εἶχε πάντως τοιαύτην ἐπίδρασιν εἰς τὸ ὅλον ἔργον του ὥστε νὰ διακυβέυσῃ τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ ἐπιστημονικότητα αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε συνέβαινε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Karl Ritter (βλ. ἄν. σελ. 16 καὶ 20).

Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ ὄλη δημιουργία ἐπλάσθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦνται δι' αὐτῆς **προνοιακῶς** τρόπον τινὰ οἱ σκοποὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς καθ' ἕκαστα περιοχὰς τῆς γῆς. «Αἱ γεωγραφικαὶ περιοχαὶ»—γράφει ὁ Στράβων ὁμιλῶν περὶ τῆς Γαλατίας—«ἐμορφώθησαν ὄχι κατὰ τρόπον τυχαῖον, ἀλλ' ὡς ἐν συμφωνίᾳ πρὸς προμελετηθὲν τι σχέδιον» (Δ. Ι. 14). Ἡ Γεωγραφικὴ Τελολογία τοῦ Στράβωνος συνάπτεται, λοιπόν, πρὸς τὴν **ἀτομικότητα** τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν (βλ. Raassen, σελ. 30). Ἡ περιγραφὴ τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἀλβανίας (Νοτιοδυτικὴ Ἀσία) εἰκονίζουσι ζωηρῶς τὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σκέψιν του (Δ. Ι. 2. — ΙΑ, ΙΙΙ, 5 - 6), ἰδίως ὅμως τὸ κάτωθι χωρίον ΙΖ, Ι, 36 ἔνθα τὸ θέμα τίθεται γενικώτερον.

«... Τώρα πρέπει νὰ εἶπω συντόμως τὰς ἀπόψεις μου ἐπὶ τοῦ ἔργου τῆς Φύσεως συγχρόνως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἔργου τῆς Προνοίας, ἀφοῦ ταῦτα **συμβάλλουν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα**. Τὸ ἔργον τῆς Φύσεως εἶναι τοῦτο ὅτι ὅλα τὰ πράγματα συγκλίνουσι εἰς ἓν, τὸ κέντρον τοῦ συνόλου, μορφοῦν δὲ μίαν σφαιρᾶν πέριξ αὐτοῦ... Τὸ ἔργον τῆς Προνοίας εἶναι τοῦτο ὅτι αὕτη οὕσα ὁμοίως ὠραιοποιὸς καὶ δημιουργὸς μυρίων ἔργων, ἠθέλησε μεταξὺ τῶν πρώτων ἔργων της νὰ παράγῃ ζῶντα ὄντα, ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι πολὺ ἀνώτερα παντὸς ἄλλου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν τὰ ἐξαιρετικώτατα ὄντα, θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, χάριν τῶν ὁποίων πᾶν ἄλλο πρᾶγμα ἐγένετο. Εἰς τοὺς θεοὺς ἡ Πρόνοια ἀπένειμε τὸν οὐρανὸν εἰς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τὴν γῆν, πράγματα ἅτινα ἀποτελοῦν τὰ ἄκρα τῶν δύο τμημάτων τοῦ σύμπαντος. Τὰ δύο ἄκρα τῆς σφαιράς εἶναι τὸ κεντρικὸν τμημα καὶ τὸ ἐξώτατον τμημα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ περιβάλλει τὴν γῆν, ὁ δὲ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὑδρόβιον ζῶον ἀλλὰ ζῶον τῆς στερεᾶς γῆς ἔχον ἀνάγκην ἀέρος καὶ πολλοῦ φωτός, ἡ Πρόνοια ἔχει σχηματίσει πολυάριθμα ὑψώματα καὶ ἑσοχὰς ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτως ὥστε τὸ σύνολον ἢ τὸ πλεῖστον τοῦ ὕδατος συρρέει εἰς τὰς ἑσοχὰς ἀποκρύπτου τὴν γῆν

κάτωθι αὐτοῦ, ἡ γῆ δὲ προβάλλει διὰ τῶν ὑψωμάτων ἀποκρύπτουσα τὸ ὕδωρ κάτωθι αὐτῆς, ἐξαιρουμένου ὅσου ὕδατος εἶναι χρήσιμον διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλα καὶ διὰ τὰ περὶ αὐτοὺς ζῶα καὶ φυτά». (Τὸ χωρίον τοῦτο ἀποδίδεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐπίσης Στωϊκοῦ φιλοσόφου Ποσειδωνίου, οὗτινος θεωρεῖται ὅτι ἀπῆχεϊ τὰς ἀπόψεις, βλ. ἀνωτ. σελ. 115 κ. ἐ.).

Ὅθεν, δικαίως δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ Γεωγραφία τοῦ Στράβωνος κορυφῶται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τόσον Κοινωνικῆς καὶ Πολιτικῆς Φιλοσοφίας ὅσον καὶ Τελολογικῆς Φιλοσοφίας (βλ. Paassen, σ. 30).

ββ) Ἡ Μέθοδος

Ἐλέχθη πρὸ ὀλίγου ὅτι ὄχι μόνον οἱ χαρακτῆρες ἀλλὰ καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας συνάπτονται στενῶς καὶ πρὸς τὸ ἰδιάζον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ πρὸς τὴν περὶ αὐτῆς «φιλοσοφικὴν» ἀντίληψιν τοῦ Στράβωνος. Διὰ τοῦτο ἄλλως τε οὗτος ὑπεστήριξε μὲ συνέπειαν ὅτι ἡ Γεωγραφία ἐμπίπτει εἰς τὴν «τοῦ φιλοσόφου πραγματείαν» καὶ ὅτι ἀποτελεῖ ἔργον «φιλοσόφῳ πρέπον» (Α, I, 1 καὶ 23).

Κατὰ ταῦτα, ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας εἶναι *ιδιότυπος, μικτὴ, συνδυάζουσα* καὶ *συνθετικὴ*. Συνίσταται :

Πρῶτον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς Γεωγραφίας κατὰ τρόπον «φιλοσοφικόν», εἰς τὴν διαμόρφωσιν προτάσεων ἔχουσῶν χαρακτῆρα ὑψηλῶν φιλοσοφικῶν γενικεύσεων.

Δεύτερον, εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς γεωγραφικῆς «συνθέσεως» μὲ βάσιν τὰ δεδομένα τῆς Ἀστρονομίας, τῆς Γεωμετρίας, τῶν Φυσικοβιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως ὅμως τῆς Ἱστορίας, τῆς Ἐθνογραφίας, καὶ τῶν ἐν γένει Πολιτιστικῶν ἐπιστημῶν.

Τρίτον, εἰς τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν πολυαριθμῶν ἑτερογενῶν καὶ ἑτεροκλήτων δεδομένων τούτων μετὰ δεξιότηχίας καὶ λεπτότητος, οὕτως ὥστε ἡ παρουσιαζομένη συνολικὴ εἰκὼν νὰ εἶναι ἀρμονικὴ.

Τέταρτον, εἰς τὴν ἀναγωγὴν εἰς γενικεύσεις καὶ λογικὰς ὁλότητας (σηματιζομένας διὰ χρησιμοποίησεως κριτηρίων ἐπιλογῆς τῆς ὕλης, πεπληρωμένων διὰ πολιτιστικῶν ἀξιών) ἀντιστοιχούσας εἰς τὴν ὀργανικὴν ὁλότητα τῆς φύσεως, τὴν ἐνότητα τῆς Γῆς, τὴν ἰδιάζουσαν ἐνότητα τῶν κατ' ἰδίαν περιοχῶν.

Πέμπτον, εἰς τὴν διενέργειαν πλήρων, θελγουσῶν, καλλολογικῶν, καὶ εἰς τὰ μνησθέντα κριτήρια ἐπιλογῆς ἐρειδομένων περιγραφῶν τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς Γῆς, περιγραφῶν ἐμφανίζουσῶν τὴν ἰδιομορφίαν καὶ μοναδικότητα αὐτῶν, τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα αὐτῶν, τὴν ἱστορικὴν των διαμόρφωσιν, τέλος, τὴν συμβολὴν τῶν κατοίκων των εἰς τὰς μεγάλας ἐπιτεύξεις καὶ τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξανθρωπίσεως.

Ε'. Θεμελιώδη θεωρητικὰ θέματα τῆς Γεωγραφίας

Αἱ ἰδέαι τοῦ Στράβωνος ἀναφέρονται ὄχι μόνον εἰς τὰ γενικώτατα ζητήματα τῆς Γεωγραφίας, τὰ ὁποῖα ἐπραγματεύθημεν μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπὶ

μέρους βασικά και καιρίας σημασίας θέματα απαντώμενα είτε εις την ὅλην Γεωγραφίαν, είτε εις την Πολιτιστικὴν Γεωγραφίαν. Τοιαῦτα θέματα εἶναι αἱ χωρικαὶ διαφοροποιήσεις, αἱ σχέσεις μεταξύ τῶν γεγονότων ἅτινα ἐξετάζει ἡ Γεωγραφία, ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως ἐκάστου τόπου ἐν συσχετίσει πρὸς τοὺς λοιπούς, ἡ ὄριο-θέτησις τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν, αἱ σχέσεις φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν.

α) Αἱ χωρικαὶ διαφοροποιήσεις

Ὁ Στράβων τονίζει ἐπαρκῶς καὶ χαρακτηριστικῶς ὅτι ἡ Γεωγραφία ὀφείλει νὰ μελετήσῃ, ἀνάλυσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὰς μεταξὺ τῶν διαφορῶν τόπων ὑφισταμένας καὶ διαμορφουμένας διαφοράς, εἴτε αὗται ἀναφέρονται εἰς τὸ ἔδαφος, εἴτε εἰς τὸ κλίμα, εἴτε τὰ ζῶα καὶ φυτὰ, εἴτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἦθη των καὶ τὰ ἔργα των (Α, I, 14 - 16). "Ἄλλως τε ὅ,τι συντελεῖ ὥστε μία χώρα νὰ διαφέρῃ ἀπὸ ἄλλης εἶναι βεβαίως ὄχι τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ γνωρίσματα, ἅτινα ἔχουν κοινά, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἰδιάζοντα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν χωρολογικῶν διαφορῶν (areal diferenciations) ὡς βασικὸν μέλημα τῆς Γεωγραφίας ἰσχύει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἀποτελεῖ θεμελιώδη στόχον αὐτῆς.

β) Αἱ μεταξὺ τῶν διαφορῶν γεγονότων σχέσεις

Συναφὲς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν διαφορῶν τῶν τόπων εἶναι τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν τόπων ὡς καὶ τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῶν διαφορῶν φαινομένων καὶ γεγονότων τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους τόπους. «Ἐτι δ' ἐπεὶ κατὰ τὴν γεωγραφικὴν ἱστορίαν (= περιγραφὴν) οὐ σχήματα μόνον ζητοῦμεν καὶ μεγέθη τόπων, ἀλλὰ καὶ σχέσεις πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ...» (Β, V, 18). Εἶναι φανερόν ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν γεγονότων ἅτινα ἐξετάζει ἡ Γεωγραφία, ὅπερ ἔθεσεν ὁ Στράβων (καὶ ὅπερ εἶχε θέσει, ὡς εἶδομεν, δι' ἰδιάζοντος τρόπου καὶ ὁ Ἰπποκράτης) εἶναι οὐσιωδέστατον, ἐνθυμίζον τὴν ἀποψιν τῆς συγχρόνου Γεωγραφίας καθ' ἣν τὰ διάφορα γεωγραφικὰ στοιχεῖα, φυσικά, βιολογικά, πολιτιστικά, ἐπενεργοῦν ὄχι μόνον τῶν ἀλλὰ κατὰ «πλέγματα» (complexes) καὶ «συνδυασμοὺς» (βλ. Α. Cholley, Ἡ Γεωγραφία, ἔκδ. β', Παρίσιοι 1950, σελ. 10 κ.ε. — Σ. Πουλόπουλον, Γεωοικονομικαὶ ἔρευναι καὶ προγραμματισμὸς τῆς περιφερειακῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως, «Σπουδαί» 1961 - 2, ἀριθ. 3, σ. 18 - 31. Τοῦ ἰδίου, Προβλήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, «Σπουδαί» 1962 - 3, ἀριθ. 1, σελ. 31 - 34).

γ) Ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως ἐκάστου τόπου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐν σχέσει μὲ τοὺς λοιπούς

Ἔργον τῆς Γεωγραφίας δὲν εἶναι μόνον νὰ ὀρίσῃ εἰς ποίαν ἡπειρον ἢ εἰς ποίαν χώραν κεῖται δεδομένος τόπος, ἀλλὰ ἰδίως εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς οὗτος ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους τόπους. Μάλιστα ὁ συσχετικὸς καθορισμὸς τῆς θέσεως ἑνὸς τόπου εἶναι πολὺ δυσκολώτερος τοῦ ἀπολύτου καθορισμοῦ, προϋποθέτει δὲ βεβαίως προηγουμένην χαρτογράφειν. «Αὐτὰ λοιπόν», γράφει ὁ Στράβων. Β, V, 13 «εἶναι τὰ βασικώτερα καὶ σπουδαιότερα καὶ

διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς διοικήσεως, τὸ νὰ ἐπιχειρῇ τις νὰ ἐκφράσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπλούστερον τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος ὅπως φαίνονται εἰς τὸν γεωγραφικὸν χάρτην, ὅστις ἐκτὸς τούτων φανερῶν ἐκ παραλλήλου ποῖον εἶναι τὸ εἰκονιζόμενον μέρος τῆς γῆς καὶ πόσον κατ' ἔκτασιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὅλην γῆν. Τοῦτο εἶναι τὸ κύριον ἔργον τοῦ γεωγράφου».

δ) Ἡ ὁριοθέτησις τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν

Ἡ σκέψις τοῦ **Στράβωνος** ἦτο τόσον προηγμένη ὥστε συνέλαβεν εἰς τὰς βάσεις του καὶ πλήρως τὸ πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ καὶ τῶν κριτηρίων ὁριοθέτησεως τῶν γεωγραφικῶν περιφερειῶν, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ περιήγημα καὶ πολυθρόλυτα ζητήματα τῆς νεωτέρας καὶ τῆς συγχρόνου Γεωγραφίας. «Μία χώρα καθορίζεται καλῶς ὅταν εἶναι δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τῆς διὰ ποταμῶν ἢ ὀρέων ἢ θαλάσσης, καὶ ἐπίσης διὰ φυλῆς ἢ φυλῶν, διὰ μεγέθους ἔχοντος τοιαύτας καὶ τοιαύτας ἀναλογίας καὶ διὰ σχήματος ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν. Ἄλλ' εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀντὶ τοῦ γεωμετρικοῦ καθορισμοῦ, εἶναι ἀρκετὸς εἰς ἀπλοῦς καὶ στοιχειωδῶς ἀναγραφόμενος καθορισμὸς» (B, 1, 30. Διὰ τοὺς ποταμούς ὡς ὄρια περιοχῶν βλ. IE, 1, 26, διὰ τὰς δυσχερεῖας καθορισμοῦ τῶν ὀρίων τούτων βλ. Z, VII, 3, βλ. ἐπίσης Δ, I, 1.—A, IV, 8.—B, V, 18).

Τὸ χωρίον τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ Στράβων ὄχι μόνον εἶχε συλλάβει τὸ ὅλον πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὀρίων τῆς γεωγραφικῆς περιφέρειας (region), ἀλλὰ καὶ τὸ λεπτότατον σημεῖον αὐτοῦ καθ' ὃ αὕτη πολλάκις δὲν χαράσσεται δι' αὐστηρῶν ὀρίων, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ προσέγγισιν, διὰ «ὄριακῶν ζωνῶν» ὡς λέγουσιν οἱ σύγχρονοι γεωγράφοι (βλ. εὐρύτερον **Σ. Πουλόπουλον**, Γεωοικονομικαὶ ἔρευναι καὶ προγραμματισμὸς τῆς περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, «Σπουδαί», 1961—2, τεύχος 3, σελ. 73, ἐνθα ἀναπτύσσεται ἰδία θεωρία τοῦ γράφοντος ἐπὶ τῶν παραγόντων καὶ κριτηρίων ὁριοθετήσεως τῶν οἰκονομικῶν περιφερειῶν).

ε) Αἱ σχέσεις φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν

Ὁ Στράβων, ὅστις ἔξει ἐντόνως τὴν ὅλην πνευματικὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ εἰδικώτερον τὴν γεωγραφικὴν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ θέσιν ἔναντι τοῦ περιήγημου προβλήματος τῆς σχέσεως τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος πρὸς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας. Ἡ θέσις τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν παγίαν δύναται τις εἰπεῖν ἀποψιν τῆς ἑλληνικῆς γεωγραφικῆς παραδόσεως καθ' ἣν ἡ σχέση αὕτη δὲν ὑφίστατο μονομερῶς μόνον ὡς ἐπίδρασις ἐκ μέρους τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τῶν ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ ζώντων ἀνθρώπων (Φυσικογεωγραφικὴ Προσδιοριστία), ἀλλὰ διμερῶς, ἦτοι ὑφίστατο καὶ ὡς ἀντεπίδρασις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς φυσικοβιολογικοὺς παράγοντας τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου.

Ἀσχολούμενος ὁ Στράβων μὲ τὰ κριτήρια διαχωρισμοῦ τῆς γῆς εἰς ἡπείρους καὶ ζώνας (B, III, 7) γράφει τὰ ἑξῆς: «Τοιαῦται κατανομαὶ τῶν φυτῶν, ζώων καὶ κλιμάτων δὲν γίνονται ἀπὸ σχεδίου, ὅπως οὔτε αἱ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν διαφοραὶ, οὔτε αἱ μεταξὺ τῶν γλωσσῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης. Καὶ αἱ τέχνη καὶ αἱ δυνάμεις καὶ αἱ ἀπασχολήσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅταν

ἅπαξ μερικοὶ ἐξ αὐτῶν τὰς ἐνεκαινίασαν, ἐπεκράτησαν ὑπὸ οἰονδήποτε κλίμα καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἀκόμη *παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος*. Οὕτως, τοπικὰ τινα χαρακτηριστικὰ λαοῦ τινός διαμορφοῦνται ὑπὸ τῆς φύσεως *ἀλλὰ δὲ ὑπὸ τῆς ἐξασκήσεως καὶ τῆς συνηθείας*. Οἱ Ἀθηναῖοι λ.χ. δὲν εἶναι ἐκ φύσεως φίλοι τῶν γραμμάτων ἀλλ' ἐκ συνηθείας, ὅπως οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκ συνηθείας δὲν τὰ ἀγαποῦν, καθὼς καὶ οἱ Θηβαῖοι οἵτινες εἶναι πλησιέστεροι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπίσης οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι εἶναι φιλόσοφοι ὅχι ἐκ φύσεως ἀλλὰ ἐξ ἀσκήσεως καὶ συνηθείας» (ὑπογραμμίζομεν ἡμεῖς).

Ἄλλαχού ἀσχολούμενος μετὰ τὴν Εὐρώπην γράφει (B, V, 26) τὰ ἑξῆς : «Ἐκ τοῦ κατοικουμένου μέρους τῆς Εὐρώπης αἱ ψυχραὶ καὶ ὄρειναι περιοχαὶ μόνον ἀθλίαν δ' ἀβίωσιν λόγῳ τῶν συνθηκῶν τῆς φύσεως παρέχουν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν. Ἄλλ' ὅταν ἀποκτήσῃσαν ἱκανοῦς διοικητὰς ἐκπολιτίζονται ἀκόμη καὶ αἱ περιοχαὶ αἱ ἔχουσαι πληθυσμὸν ἐνδεῆ καὶ ληστρικών. Οἱ Ἕλληνες λ.χ. ἂν καὶ κατεῖχον ὄρεινὰς καὶ πετρώδεις περιοχάς, ἔζων ἐν εὐημερίᾳ, δοθέντος ὅτι ἐπρονόησαν νὰ ἔχουν συνετὴν διακυβέρνησιν. καλὰς τέχνας, καὶ γενικῶς σωφροσύνην περὶ τὴν ζωὴν. Ἐπίσης οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ὑπέταξαν πολλὰ ἔθνη μετὰ ἀνήμερον χαρακτῆρα ἕνεκα τῶν φυσικῶν τοποθεσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἢ ὄρειναι ἢ ἀλίμενοι ἢ ψυχραὶ ἢ δυσχερῶς κατοικήσιμοι ἀπὸ ἄλλους λόγους, ἔφερον εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τὰς τῶν λαούς, οἵτινες προηγουμένως ἔζων ἀπομεμονωμένοι καὶ ἐδίδαξαν τοὺς πλέον ἀγριοτέρους νὰ ζοῦν ὑπὸ κάποιαν μορφήν διακυβερνήσεως». Εἰς ἄλλο σημείον (A, II, 3) ὑποστηρίζει ὁ Στράβων ὅτι διὰ τῆς μορφώσεως, τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, διαμορφοῦται καὶ διορθοῦται ὁ χαρακτῆρ καὶ τὸ ἦθος τῶν παίδων.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν ὅτι ὁ Στράβων ἀποδέχεται μὲν τὴν Φυσικογεωγραφικὴν Προσδιοριστίαν, τονίζει ὅμως περισσότερον τὴν ἐνεργὸν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν συνηθειῶν, τῶν ἐξασκήσεων ἀκόμη δὲ καὶ τῆς τύχης, ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἦθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῆς συγκροτήσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν.

Ὅθεν ὁ Στράβων παρεδέχετο τὴν ἀλληλεπίδρασιν φυσικοβιολογικῶν παραγόντων καὶ πολιτικῶν παραγόντων ἀλλὰ καὶ τῆς τύχης εἰς τὴν διάπλασιν τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν τῶν ἀνθρώπων, μὴ ἀφιστάμενος οὕτω τῶν συναφῶν θεωριῶν τῆς συγχρόνου Γεωγραφίας. Δὲν διαχάραξεν ὅμως τὰ ὄρια ἀπὸ τῶν ὁποίων παύει ἡ ἐπίδρασις τῶν φυσικοβιολογικῶν παραγόντων καὶ ἀρχεται ἡ ἀντεπίδρασις τῶν ἀνθρωπίνων πρωτοβουλιῶν καὶ δραστηριοτήτων, ἀντιληφθεὶς ὅτι ὁ διαχωρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπιστημονικῶς.

ΣΤ. Ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γεωγράφου

Πραγματευόμενος ὁ Στράβων τὰ προηγουμένως ἀναπτυχθέντα ζητήματα ἀπεφάνθη πολλάκις ἐπὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Γεωγραφίας καὶ τοῦ γεωγράφου. Ἦδη κρίνεται σκόπιμος ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ συστηματοποίησις εἰς τὴν παροῦσαν παράγραφον τῶν ἀποφάνσεων τούτων καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτῶν, ἵνα παρασχεθῇ μία καθολικὴ καὶ συνοπτικὴ εἰκὼν τῶν συναφῶν ἀντιλήψεων τοῦ Στράβωνος.

Διὰ τῆς συστηματοποιήσεως ταύτης ὁ ἀντικειμενικὸς ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσῃ εὐχερῶς καὶ ἀβιάστως, ὅτι εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Στράβωνος τὸ θέμα τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τοῦ γεωγράφου εἶχε διαμορφωθῆ εἰς βασικὴν πληρότητα, ἣν θὰ ἐξήλθε καὶ ὁ καλλίτερος τῶν θεωρητικῶν τῆς συγχρόνου Γεωγραφίας.

α) Τὸ **πρῶτον καὶ κύριον** μέλημα τοῦ γεωγράφου εἶναι ἡ παροχὴ κατὰ τὸν ἀπλούστερον δυνατὸν τρόπον τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ κατοικουμένου τμήματος τῆς Γῆς δηλ. τῆς Οἰκουμένης, ὡς καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ τμήματος τούτου καὶ τῆς **ἀναλογίας** καὶ **σχέσεώς** του πρὸς ὁλόκληρον τὴν Γῆν (B, 5, 13, 34). Ἡ παρουσίασις τῆς Οἰκουμένης πρέπει νὰ γινῆ συμφώνως πρὸς τὰς ἐκτεθείσας ἤδη ἀρχάς (χαρτογραφίαις, ἐπιλεκτικότης, ἁρμονικότης τοῦ ἐμφανιζομένου συνολικοῦ οἰκοδομήματος, φιλοσοφικότης, αἰσθητικότης κ.λ.).

Τὰ φυσικά, δηλ. τὰ ὑπὸ τῶν φυσικῶν καθαρῶς ἐπιδράσεων διαμορφωθέντα χαρακτηριστικά, εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα δίδουν σαφῆ εἰκόνα καὶ ἀντίληψιν τῶν ἡπείρων, τῶν ἔθνων, τῶν εὐνοϊκῶν θέσεων τῶν πόλεων καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ποιηλωτάτων διακρίσεων καὶ στοιχείων τῶν πληρούντων τὸν γεωγραφικὸν χῶρον. «Καὶ ἐπειδὴ», γράφει ὁ Στράβων, «διάφορα μέρη ἐπιδεικνύουν τὰ μὲν προτερότερα τὰ δὲ ἐλαττώματα καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας ἢ δυσκολίας, ὧν τινὲς ὀφείλονται εἰς τὴν φύσιν **ἄλλαι δὲ εἰς ἀνθρώπινον ἐπέμβασιν**, ὁ γεωγράφος πρέπει νὰ ἀναφέρῃ τὰς ὀφειλομένας εἰς τὴν φύσιν. Διότι αὗται ἀκροβῶς εἶναι μόνιμοι, ἐνῶ αἱ προκύπτουσαι ἐξ ἀνθρώπινου ἐπεμβάσεως μεταβάλλονται. Καὶ ἀπὸ τὰς τελευταίας αὐτὰς ὁ γεωγράφος πρέπει νὰ ὑπογραμμίσῃ ἐκεῖνας αἰτινες δύνανται νὰ παραμείνουν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἢ ἄλλως ἐκεῖνας αἰτινες δὲν δύνανται μὲν νὰ παραμείνουν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀλλ' ἐν τούτοις κέκνηται κάποιαν διάκρισιν καὶ φήμην, ἣτις ὅταν παραμένῃ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, καθιστᾷ ἐν ἀνθρώπινον ἔργον—ἠκόμη καὶ ὅταν τοῦτο δὲν ὑφίσταται πλέον—εἶδος φυσικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἐξεταζομένου μέρους. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι πρέπει νὰ ἀναφεροῦν καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα χαρακτηριστικά» (B, 5, 17).

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον. Ὅντως εἰς αὐτὸ ὁ Στράβων ἐμφανίζεται ὡς ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν ὅτι ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας καὶ ἔργον αὐρα τοῦ γεωγράφου εἶναι ἡ μελέτη καὶ ἐξακρίβωσις ὅχι μόνον τῶν φυσικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν τόπων ὡς καὶ τῶν ἐν γένει ἀνθρώπινων δραστηριοτήτων αἰτινες ἐκτυλίσσονται εἰς αὐτοὺς (A, I, 15), ἀλλ' ἠκόμη ἐκείνων ἐκ τῶν δραστηριοτήτων τούτων αἰτινες **διαπλάσσουν, τροποποιοῦν καὶ διαμορφοῦν** κατὰ τὴν ἐπιδικωμένην ἐκάστοτε σκοπιμότητα **μονιμώτερον τὸν γῆινον χῶρον** (aménagement de 1° espace. Βλ. καὶ ἀνωτέρω παραγρ. περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας κατὰ τὸν Στράβωνα).

Αἱ διαμορφοῦσαι τὸν γῆινον χῶρον πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἀποτελοῦν ἰδίαν καὶ σημαντικωτάτην ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως κατηγορίαν ἀνθρώπινων πράξεων. Ἡ κατηγορία αὕτη ἐνσωματώνει τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν πλαστικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου, δύναμιν ἀνάγουσαν τοῦτο εἰς **αὐτοτελεῆ γεωγραφικὸν παράγοντα**. Ὡς εἶναι δὲ γνωστὸν, ὁ ἀνθρώπινος γεωγραφικὸς παράγων μὲ τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του καὶ ὁ φυσικοβιολογικὸς γεωγραφικὸς πα-

ράγων με τὰς διαφόρους ἐπίσης ἐκδηλώσεις του, ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐπενεργείᾳ καὶ ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει, εἶναι οἱ συντελεσταὶ οἱ ἀπὸ κοινουῦ διαμορφοῦντες τὸν γήϊνον χῶρον καὶ τὰς εἰς τὴν «ἐπιφάνειαν» τῆς γῆς γεωγραφικὰς πραγματικότητας.

Κατὰ συνέπειαν οὐδαμῶς εἶναι ἀκριβές, ὅτι ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐνεργοῦ δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος εἰς τὸν γήϊνον χῶρον καὶ τῆς ἀναγωγῆς αὐτοῦ εἰς αὐτοτελῆ γεωγραφικὸν παράγοντα εἶναι εὕρημα τῆς συγχρόνου Γεωγραφίας. Τὸ ἀκριβές εἶναι ὅτι ἡ θεωρία αὕτη διετυπώθη βίαικῶς ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γεωγραφίας, ἀρχικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους, τελικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος.

β) Ἐκ τοῦ ὅλου εὐρυτάτου καὶ πολυμερεστάτου ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας ὁ γεωγράφος ἐπιστᾷ τὴν προσοχὴν του μόνον εἰς τὰ μεγάλα, σπουδαῖα καὶ χρήσιμα πράγματα, παραλείπων τὰ μικρὰ καὶ ἐπουσιώδη ὅπως ἄλλως τε καὶ τὰ τερπνά (Α, I, 19, 23.— Β, 5, 34.— ΣΤ, 3, 10.— Θ, 5, 12). Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ Στράβων ἐνταῦθα θέτει ὡς ἤδη εἶπομεν ἐν *κριτήριον ἐπιλογῆς* τῆς ὕλης τῆς Γεωγραφίας, πρᾶγμα δεικνύον τὸ βάθος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ σκέψεως.

γ) Τὸ κριτήριον τοῦτο ἐπιβάλλεται ὅπως ἐφαρμόζεται τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ὑφίστανται μεγάλα δυσκολία εἰς τὸν γεωγράφον καὶ τὸν πολιτικὸν ἵνα γνωρίσῃ ἅπαντα τὰ ζητήματα τὰ συνδεόμενα μὲ μίαν δεδομένην χώραν. «... Εἶναι ἀδύνατον» γράφει, ὁ Στράβων Α, I, 16, «εἴτε διὰ τοὺς ἡγεμόνας, εἴτε διὰ τοὺς γεωγράφους νὰ γνωρίζουν ἐξ ἴσου καλῶς πάντα τὰ μέρη τῶν χωρῶν των, ἀλλὰ βλέπουν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εὐκρινῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ».

δ) Ἡ *παροῦσα* κατάστασις εἶναι ἐκείνη εἰς ἣν πρέπει νὰ ἐντοπίζεται πρωτίτως ὁ γεωγράφος, ἂν θέλῃ νὰ ἐκτελῇ ἔργον χρήσιμον καὶ ἐπωφελές διὰ τοὺς δημοσίους ἄνδρας καὶ τὴν πολιτείαν (Α, I, 1, 12, 15 — Β, VIII, 9). Τοῦτο βεβαίως δὲν ἀποκλείει τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν σημαντικῶν γεωγραφικῶν πραγμάτων, τὴν ὅποιαν ἄλλως τε ἰδιαιτέρως ἐπραγματεύθη ὁ Στράβων, ὅστις ὡς γεωγράφος καὶ ἱστορικὸς ἐκαλλιέργησε καὶ τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν (ΣΤ. 1. 2.— Α, 1, 19).

ε) Ἡ διάκρισις, ὁ τονισμὸς καὶ ἡ ὑπογράμμισις τῶν στοιχείων καθ' ἃ *διαφέρουν* αἱ καθ' ἕκαστον χῶραι μεταξύ των, ὡς καὶ ἡ διακρίβωσις, σύλληψις καὶ παρουσίας τῶν *διαφορετικῶν διαμορφώσεων* αὐτῶν συνιστᾷ σπουδαῖον καθήκον τῶν γεωγράφων.

στ) Οὐσιῶδες ἐπίσης ἔργον τοῦ γεωγράφου, εἶναι ἡ ἀναπαράστασις τῆς *θέσεως* καὶ τῆς τοποθεσίας, ἣν κατέχει δεδομένος τόπος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους τόπους (location, localisation), πρᾶγμα ἀπαραίτητον οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἐν γένει γεωγραφικὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρτογραφίσεις (Β, V, 13, ἰδίως δὲ 18).

ζ) Ἀπαραίτητον ἔργον τοῦ γεωγράφου εἶναι ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ὀριοθέτησις τῶν ἐξεταζομένων γεωγραφικῶν περιοχῶν, ἔστω καὶ δι' ἄπλου καὶ στοιχειῶδους τρόπου, ἐὰν ὁ ἀκριβέστερος καθίσταται ἀδύνατος.

η) Τέλος, εἰς τὴν ὅλην σκέψιν τοῦ Στράβωνος πρυτανεύει ἡ ἀποψις ὅτι ὁ γεωγράφος εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι «φιλόσοφος» (βλ. π.χ. Α, I, 1), ἥτοι θεωρητικὸς ἄνθρωπος μὲ εὐρείαν καὶ καθολικὴν γνῶσιν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων,

ἀφ' ὑψηλοῦ ἐπισκοπῶν τὰ πράγματα καὶ προβαίνων εἰς γενικεύσεις, εἰς διατύπωση γενικῶν προτάσεων, εἰς ἐξισορρόπησιν τῶν διαφορῶν ἑτερογενῶν δεδομένων καὶ μὴ διασπειρόμενος εἰς τὴν συλλογὴν καὶ παρουσίαισιν λεπτομερειῶν ἐπὶ τῶν διαφορῶν χωρῶν καὶ περιοχῶν ὡς ὁ χωρογράφος.

Ζ'. Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία

Ἡ θέσις τοῦ Στράβωνος ἀπέναντι τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας

Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ὅλης Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησμονῆται μεταξὺ ἄλλων τὸ γεγονός ὅτι οὗτος ὑπῆρξε συγχρόνως **ἱστορικὸς** καὶ φιλόσοφος, ὅτι εἰσήγαγεν εἰς τὴν Γεωγραφίαν τὴν Πολιτιστικὴν «παράδοσιν» καὶ ὅτι συνεπῶς ἦτο ἐπόμενο νὰ ἐνδιαφερθῆ περισσότερον διὰ τὴν Πολιτιστικὴν ἐν γένει Γεωγραφίαν καὶ διὰ τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν, παρὰ διὰ τὴν Μαθηματικὴν, Φυσικὴν καὶ Βιολογικὴν Γεωγραφίαν. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι κλάδοι οὗτοι ἄλλως τε καὶ ἰδίως ὁ πρῶτος εἶχον ἐξιχθῆ εἰς τοιαύτην πρόοδον διὰ τοῦ **Ἐρατοσθένους** καὶ τοῦ **Ἰππάρχου** κυρίως, ὥστε δι' ἓνα νέον γεωγράφον ὡς ὁ Στράβων νὰ μὴ παρουσιάζουν ἰδιαιτέρον θέλημα. Ἀντιθέτως ἡ Πολιτιστικὴ Γεωγραφία μέχρι τοῦ Στράβωνος ἐλάχιστα εἶχεν ἀναπτυχθῆ.

Περαιτέρω πρέπει νὰ τοθισθῆ ἰδιαιτέρως ὅτι ὁ Στράβων ἐξ ὅλων τῶν κλάδων τῆς Πολιτιστικῆς Γεωγραφίας **ἐκαλλιέργησεν ἰσως ἐντονώτερον τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν**, παρὰ τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν Ἀνθρωπογεωγραφίαν. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν ὑπαρξίν πληθώρας ὅλης χωρίων, παρατηρήσεων καὶ θεωρήσεων ἀναφερομένων εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν τῶν διαφορῶν χωρῶν κατὰ τὴν γενικὴν γεωγραφικὴν ἐξέτασιν αὐτῶν (Περιφερειακὴ Γεωγραφία) τὴν διεξαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, κυρίως μετὰ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν «Γεωγραφικῶν» του.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ παρὸν δοκίμιον ἀνάγεται βασικῶς, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἰς τὴν θεωρίαν καὶ ἐπιστημολογίαν τῆς Γεωγραφίας οὐχὶ δὲ εἰς τὴν Περιγραφικὴν Γεωγραφίαν τῶν Παλαιῶν Ἑλλήνων, παρίσταται ἀνάγκη ὅπως καταβληθῆ προσπάθεια ἀποκαλύψεως οὕτως εἰπεῖν τῶν **θεωρητικῶν ἀρχῶν** (principia) καὶ προτάσεων, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται κεκρυμμένα ὅπισθεν τῶν μνησθειῶν θεωρήσεων τοῦ Στράβωνος. Ἡ προσπάθεια αὕτη θὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ **ἀνασυγκρότησιν τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας** τοῦ Στράβωνος, δι' ἣν ἐνδιαφέρεται ἐξαιρετικῶς τὸ παρὸν δοκίμιον καὶ εἰς μίαν **ἀξιολόγησιν** τῶν ἀφανῶν ἀλλ' ἐνσυνειδήτων θεωρητικῶν του παρορμήσεων, αἵτινες διήπουν τὰς γεωοικονομικὰς του διερευνήσεις.

Ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν εἰς τὰ 15 τελευταῖα βιβλία τῶν «Γεωγραφικῶν» του ἐγκατεσπαρμένων πλείστων ὄσων γεωοικονομικῶν παρατηρήσεων, περιγραφῶν, διαπιστώσεων καὶ θεωρήσεων εἰς τὰς ὁποίας προέβη ὁ Στράβων κατὰ τὴν γενικὴν γεωγραφικὴν ἔρυσιν τῶν διαφορῶν χωρῶν ἦν διεξήγαγε, συνάγεται ὅτι οὗτος **ἐκάλυψε σχεδὸν τὸ σύνολον τῶν ζητημάτων μετὰ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ σύγχρονος Θεωρητικὴ ἢ Γενικὴ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία.**

Εἶναι ὅθεν περίεργον τὸ γεγονός ὅτι ὁ γονιμώτερος μελετητὴς τῆς ἑλληνι-

κῆς Γεωγραφίας Paassen διέκρινε μὲν καὶ ἐξήτασε τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Πολυβίου, ἧτις ὀλίγα σχετικῶς θέματα ἐκάλυπτε, ἠρκέσθη ὅμως μόνον εἰς μερικοὺς ὑπαινιγμοὺς ἀναφορικῶς μὲ τὴν πλουσιωτάτην Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος (σ. 19, 26, 30).

Ἐξ ἄλλου ἡ σχέσις τοῦ Στράβωνος πρὸς τὰ θέματα ἅτινα σήμερον ἐρευνῶνται ὑπὸ τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας δὲν διέλαθε τὴν προσοχὴν τοῦ διαπρεπεστάτου μελετητοῦ του, καθηγητοῦ τῆς Γεωγραφίας M. Dubois. Οὗτος ὅμως ἀποκλίνει μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως καθ' ἣν δὲν δύναται τις βασίμως νὰ ὀμιλήσῃ περὶ «Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας» τοῦ Στράβωνος. Τὸ ζήτημα τοῦτο θεωροῦμεν ὡς λίαν σημαντικὸν δι' ὃ παραθέτομεν ὀλόκληρον τὸ κύριον τμήμα τοῦ ἔργου τοῦ M. Dubois εἰς ὃ οὗτος ὀμιλεῖ περὶ αὐτοῦ.

«Ὁ Στράβων», γράφει ὁ M. Dubois σ. 143-4 «εἰσάγει εἰς τὸ γεωγραφικὸν ἔργον του πολλὰ ἄλλα ὑλικά, ἅτινα δὲν ἐξήτησεν οὔτε ἀπὸ τὰς κυρίως ἐπιστήμας, οὔτε ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Δὲν θὰ ταξινομήσωμεν ἐνταῦθα ταῦτα κατὰ κατηγορίας. Τοῦτο θὰ ἐσήμεναι τὴν χρησιμοποίησιν διαδικασιῶν ἀναλύσεως πολὺ νεωτέρων καὶ αὐστηρῶν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ σχεδίου του, ὅπερ ἠρκέσθη νὰ ἐκθέσῃ δι' ἐνὸς ἐντελῶς γενικοῦ τρόπου. Διὰ τὴν θὰ ἐλέγομεν ὅτι τὰ ζητήματα τῆς «Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας» τὸν ἀπησχόλησαν καὶ ὅτι ἐνδιέφερον τοῦτον ζαρωῶς; Οἱ ὅροι οὗτοι θὰ τοῦ ἀπέδιδον μίαν μεθοδικὴν αὐστηρότητα ἣν δὲν προώθησε πολὺ μακράν. Ἀναμφιβόλως φροντίζει νὰ ὑποδεικνῇ μὲ ἀκριβείαν τὴν θέσιν τῶν κυρίων ἀγορῶν ἐκάστης περιφερείας, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐμπορῶν οἵτινες συγκεντρῶνται εἰς αὐτὰς π.χ. προκειμένου περὶ τῆς Ἀκυληίας (πόμεως κειμένης εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους), τόπου συναντήσεως τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν λαῶν τοῦ Ἰστρου (Δουνάβεως). Αἱ μελέται αὗται συχνάκις προσαρτῶνται εἰς τὴν φυσικὴν γεωγραφίαν διὰ τῆς μνείας τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἀνταλλασσομένων ἐμπορευμάτων. Ἡ ἐξέτασις του περὶ τῶν συνθηκῶν τῶν ὀρυχείων καὶ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας εἰς τὴν Ἰβηρίαν εἶναι πλήρης ἐνδιαφέροντος. Αἱ σελίδες τὰς ὁποίας ἀφιερώνει εἰς τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶναι μία ἀπλῆ ὀνοματολογία, ὡς μᾶς παρέχεται συχνάκις σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, ἀλλὰ ἐν ἀξιόλογον μίγμα στατιστικῶν πληροφοριῶν καὶ παρατηρήσεων μιᾶς ἀνωτέρας γεωγραφικῆς σημασίας. Οὐδεὶς συγγραφεὺς τῆς ἀρχαιότητος μᾶς χαράσσει ἓνα ἱκανοποιητικώτερον πῖνακα, εἰς μερικὰς σελίδας, τῶν βιομηχανιῶν τῶν μεσογειακῶν περιοχῶν. Ἄλλ' ἔτι ἅπαξ, δὲν εἰσάγει τὰς ἐννοίας τῆς κατηγορίας ταύτης κατ' ἐφαρμογὴν μιᾶς δογματικῆς θέσεως, κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἰδιάζοντος ὀρισμοῦ τῆς γεωγραφίας. Ἡ μελέτη τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου, τῶν ὁδῶν τῆς συγκοινωνίας, λαμβάνει θέσιν ἐντὸς τοῦ ἔργου, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα παντοειδῶν πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν διασήμεων ἀνδρῶν, διότι ἐνδέχεται καὶ ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν πολιτικὸν ἄνδρα καὶ ἀκόμη πάντα καλλιεργημένον ἄνθρωπον. Εἰς τὸ θέμα τοῦτο τὸ ἐμπορικὸν δαιμόνιον τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῶν Ρωμαίων εὗρισκον παρομοίαν ἱκανοποίησιν. Τοῦτο εἶναι τὸ σχέδιον τοῦ Στράβωνος», συνεχίζει M. Dubois, «ἐκτιμώμενον κατὰ τὴν ἱεραρχικὴν διάταξιν ἣν ἀποδίδει εἰς ἐκάστην τῶν ἐπιστημῶν ἐξ ὧν συγκροτεῖται ἡ γεωγραφία. Τὸ σχέδιον τοῦτο εἶναι ἰσχυρῶς

πρωτότυπον και ἀναμφιβόλως νέον. Ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτικὴ αὕτη γεωγραφία κατὰ τὸ μείζον μέρος οὐδαμῶς ἀποκλείει τὴν συνδρομὴν τῶν ἐπιστημῶν (ἐννοεῖ τὰς μαθηματικὰς, φυσικὰς κ.λ. ἐπιστήμας). Δὲν εἶναι πλέον ἢ γεωγραφία τοῦ Ἐρατοσθένους. Εἶναι πλησιεστέρα πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Πολυβίου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ δύναται τις νὰ συγχύσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν κυρίως ἱστορίαν» (βλ. καὶ σελ. 156 καὶ 162).

Παρὰ τὸ ἄκρον σεβασμὸν ὃν τρέφομεν πρὸς τὴν σπουδαίαν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Dubois εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δηλώσωμεν ὅτι τὰ ἀξιοσημείωτα ἐπιχειρήματά του δὲν καλύπτουν τὸ ὅλον ζήτημα ἀλλ' ὅτι παραγνωρίζουν ὀρισμένα οὐσιώδη στοιχεῖα, ἐκ τῆς σταθμίσεως τῶν ὁποίων δύναται νὰ συναχθῆ διάφορος ἀποψὶς τῆς ὑπ' αὐτοῦ προβαλλομένης.

Οὕτω, **πρῶτον**, δὲν θὰ ἦτο κατάχρησις ἢ ἐφαρμογὴ νεωτέρων καὶ αὐστηροτέρων διαδικασιῶν ἀναλύσεως εἰς τὸ ἔργον ἐνὸς συγγραφέως ὅστις συνειδητῶς ἔστρεψε (καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Μ. Dubois) τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς «Ἱστορικῆς καὶ τῆς Πολιτικῆς Γεωγραφίας», ἥτοι δύο εἰδικωτέρων κλάδων τῆς Γεωγραφίας ἔξ ὧν ὁ εἰς δύναται νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰ βραδέως ἢ τὰ βραδύτερον μεταβαλλόμενα φυσικοβιολογικὰ στοιχεῖα (Ἱστορικὴ Γεωγραφία), ὁ δὲ ἕτερος περιέχει τὰ ταχέως ἢ ταχύτερον μεταβαλλόμενα στοιχεῖα μιᾶς ὀρισμένης μορφῆς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων (Πολιτικὴ Γεωγραφία). Διὰ ποίους λόγους θὰ ἦτο κατάχρησις ἢ ὡς ἄνω ἐφαρμογὴ διὰ τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, διὰ τὴν Ἀνθρωπογεωγραφίαν, διὰ τὴν Κοινωνικὴν Γεωγραφίαν κ.λ. καὶ δὲν θὰ ἦτο συγχρόνως καὶ διὰ τὴν Πολιτικὴν καὶ Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν;

Δεύτερον, τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μ. Dubois παρεγνώρισαν ἐν προκειμένῳ τὴν σύντομον ἀλλὰ θαυμαστὴν διάκρισιν ἣν ποιεῖται ὁ Στράβων ἀπαξάπαντος τοῦ βασικοῦ λογικοῦ συστήματος τῆς Γεωγραφίας εἰς Μαθηματικὴν Γεωγραφίαν καὶ Φυσικοβιολογικὴν Γεωγραφίαν ἀφ' ἐνὸς καὶ εἰς Πολιτιστικὴν Γεωγραφίαν καὶ Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν ἀφ' ἑτέρου (καίτοι βεβαίως δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν ὀρολογίαν ταύτην, πρᾶγμα ὅμως ἔχον δευτερεύουσαν σημασίαν). Παρὰ τὸ ὅτι ἡσχολήθημεν προηγουμένως εἰς εἰδικὴν παράγραφον περὶ τοῦ λογικοῦ συστήματος τῆς Γεωγραφίας κατὰ Στράβωνα, φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀλληλουχία τῶν ἰδεῶν τοῦ προκειμένου ζητήματος μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ὑπενθυμίσωμεν δύο περίφημα χωρία εἰς τὰ ὁποῖα ἀποκρυσταλλῶναι ὁ ἀδικημένος μέγας Ἕλληνας γεωγράφος διαυγέστατα τὴν σχετικὴν ἀποψίν του. «Ἐχει δὲ τινὰ καὶ θεωρίαν οὐ φανύλην ἢ πραγματείαν, τὴν μὲν **τεχνικὴν** τε καὶ **μαθηματικὴν** καὶ **φυσικὴν**, τὴν δὲ ἐν **ἱστορίᾳ** καὶ μύθοις κειμένην, οὐδὲν οὐσί πρὸς τὰς πράξεις» (Α', I, 19). «Ὅσα μὲν **φυσικῶς** διώρισται δεῖ λέγειν τὸν γεωγράφον καὶ ὅσα **ἐθνικῶς**, καὶ ὅταν ἦ μνήμης ἄξια, ὅσα δ' οἱ ἡγεμόνες πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευόμενοι διατάττουσι ποικίλως, ἀρκεῖ κἄν ἐν κεφαλαίῳ τις εἶπη, τοῦ δ' ἀκριβοῦς ἄλλοις παραχωρητέον» (Α', I, 1).

Τρίτον, φησὶ μὲθα ὅτι ὀλίγον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀκριβείαν ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Μ. Dubois κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἔρευνα οἰκονομικογεωγραφικῶν ζητημάτων ὑπὸ τοῦ Στράβωνος δὲν ἐγένετο εἰς ἐφαρμογὴν «τοῦ ἰδιάζοντος ὀρισμοῦ τῆς γεωγραφίας». Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον εἶναι ἀληθές, ὡς θὰ ἀντελήφθη ἤδη ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὴν ἡμετέραν παράγραφον «Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας» κατὰ

τὸν Στράβωνα. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι εὐρύτατον, περιλαμβάνον: α) πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (ξηρᾶς καὶ θαλάσσης) ὑπάρχοντα καὶ συμβαίνοντα γεγονότα, φυσικά τε καὶ βιολογικά, ὡς καὶ πολιτιστικά καὶ ἱστορικά, ἤτοι πολιτικά, **οἰκονομικά**, ἐποικιστικά κ.λ., β) τὴν θέσιν τῆς Γῆς εἰς τὸ Σύμπαν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τοῦτο, γ) τὰς κατὰ τόπους διαμορφουμένας πάσης φύσεως διαφορὰς, δ) τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς εἰς ἃ κατοικοῦν καὶ δὴ τὰς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεις γῆνιου χώρου καὶ ἀνθρώπων, ε) τὴν ἰδιάζουσαν ἐνότητα τὴν διαμορφουμένην καὶ συντιθεμένην μεταξὺ ὅλων τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐκδηλουμένην εἰς τὴν «γεωγραφικὴν ἐνότητα καὶ ἰδιουπρίαν ἐκάστης περιφερείας» (βλ. τὸ ἤδη μνησθὲν σπουδαῖον χωρίον τοῦ Στράβωνος εἰς Α', I, 15). Ἄλλως τε αὐτὸς οὗτος ὁ Μ. Du-bois γράφει ἐν σελ. XXV: «δὲν εἶναι περιεργον καὶ χαρακτηριστικὸν ὅτι κατόπιν τόσων αἰῶνων ἐπανερχόμεθα περίπου ἀκριβῶς εἰς τὸν ὄρισμὸν τῆς γεωγραφίας ὅστις ἐγοήτευσεν τὸν Στράβωνα»;

Κατὰ συνέπειαν δὲν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας πραγματευόμενοι τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος, ὡς ἐπίσης δὲν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας ὅταν ἀσχολούμεθα μὲ τὴν Ἱστορικὴν καὶ τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῆς «προβληματικότητος» τῆς Στραβωνίου Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, προβαίνομεν εἰς τὴν ἀναλυτικὴν αὐτῆς μελέτην.

Συστηματικὴ παρουσίασις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος

Αἱ περιγραφαὶ καὶ αἱ ἔρευναι τοῦ Στράβωνος ἐπὶ τῆς γεωοικονομίας τῶν διαφορῶν χωρῶν τῆς τότε Οἰκουμένης ἀναφέρονται εἰς τὰ κάτωθι βασικά θέματα, ἅτινα κατατάσσομεν συμφώνως πρὸς τὰς ταξινομήσεις τοῦ ὕλικου ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζει τὰ προϊόντα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ἐργασίας ἢ σύγχρονος «συστηματικῆς» Γενικῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Τὰ ἐν λόγῳ θέματα εἶναι τὰ ἑξῆς:

- Αἱ φυσικογεωγραφικαὶ συνθῆκαι
- Αἱ ἀνθρωπογεωγραφικαὶ συνθῆκαι
- Ἡ παραγωγή τῶν ἀγαθῶν καὶ αἱ πρὸς αὐξήσιν αὐτῆς ἐνέργειαι τῶν ἀνθρώπων.
- Αἱ σχέσεις παραγωγῆς καὶ πληθυσμοῦ
- Ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν
- Τὰ μέσα διακινήσεως τῶν ἀγαθῶν καὶ αἱ συγκοινωναίαι
- Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀγαθῶν.

Κατωτέρω ἐπιχειροῦμεν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν θεμάτων τούτων μετ' ἀναφορᾶς αὐτῶν εἰς συγκεκριμένας τινὰς περιπτώσεις χωρῶν ὡς ἐξετάζει ὁ Στράβων.

α) Αἱ φυσικογεωγραφικαὶ συνθῆκαι

Ὁ Στράβων ἐγκαινιάζει ὀρθότατα τὴν γεωγραφικὴν διερεύνησιν ἐκάστης ἐξεταζομένης χώρας διὰ τῆς μελέτης τῶν φυσικογεωγραφικῶν αὐτῆς συνθηκῶν. Τοῦτο πράττει ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης χώρας ἣν μελετᾷ εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῶν «Γεωγραφικῶν» του, δηλαδὴ τῆς Ἰβηρίας (Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας).

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰβηρίας διαθέτει πτωχοὺς πόρους διὰ τὴν ζωὴν δοθέντος ὅτι τὸ μέγιστον τμήμα τῆς κατοικουμένης χώρας συνίσταται ἀπὸ ὄρη καὶ δάση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πεδιάδας ὧν ὅμως τὸ ἔδαφος εἶναι λεπτὸν καὶ ὄχι ὁμοιόμορφως καὶ καλῶς ἐφωδιασμένον μὲ ὕδωρ.

Ἡ βόρειος Ἰβηρία δὲν εἶναι μόνον τραχεῖα χώρα καὶ ἔξαιρετικῶς ψυχρά, ἀλλὰ εὐρίσκεται πλησίον τοῦ ὠκεανοῦ καὶ οὕτως ἔχει ἀποκτήσει τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀφιλοξενίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐπαφῆς μὲ ἄλλας χώρας. Συνεπῶς ἀποτελεῖ ἐν ἄθλιον μέρος διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως ἡ Νότιος Ἰβηρία εἶναι σχεδὸν εἰς τὸ σύνολον αὐτῆς γόνιμος, ἰδίως δὲ ἡ περὶ οὐχί, ἣτις εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰς Ἡρακλείους στήλας, δηλονότι ἔξω ἀπὸ τὸ Γιβραλτὰρ (Γ', I, 2).

Μετὰ ταῦτα ἐπιχειρεῖται ἡ σκιαγραφία τοῦ σχήματος τῆς Ἰβηρίας καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων της ὡς γεωγραφικῆς περιοχῆς (Γ', I, 3) ὡς καὶ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή αὐτῆς.

Παρακατιῶν ὁ Στράβων ὁμιλεῖ περὶ τοῦ κλίματος (Γ', I, 5), περὶ ποταμῶν, ποταμιῶν προσχώσεων (Γ' II, 1), περὶ ἑξαμίσεως τῶν θαλασσίων ὑδάτων, περὶ ἐγκαταστάσεων παραγωγῆς παστῶν ἰχθύων (Γ', I, 9), περὶ λιμένων, φάρων κ.λ.

Ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν αὐτὴν ἐξέτασιν τῆς Ἰβηρίας φαίνεται εὐκρινῶς ὅτι ὁ Στράβων ἤρρισε τὴν ἔρευναν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιμετώπισεως τῶν φυσικῶν συνθηκῶν. Συγκεκριμένως ἐμελέτησε τὴν **Ἐδαφομορφολογίαν** (ὄρη, δάση, πεδιάδες, φύσις ἐδάφους, ποταμοί, ποτάμιοι προσχώσεις). ἦτις, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ τὸ ἐν φύσει μέρος τῆς συγχρόνου Φυσικῆς Γεωγραφίας. Κατόπιν ἐμελέτησε τὴν **Κλιματολογία** (ψῦχος, ἐξάμισις θαλασσίων ὑδάτων) ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἄλλο μέρος τῆς συγχρόνου Φυσικῆς Γεωγραφίας. Μετὰ ταῦτα ἐμελέτησε τὴν **Ὑδρογραφίαν** (ἐφοδιασμὸς δι' ὕδατος, θαλάσσια, ποτάμια ὕδατα) ἣτις συνιστᾷ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς συγχρόνου Φυσικῆς Γεωγραφίας (βλ. λ.χ. Emm. de Martonne, Ἐπιτομὴ Φυσικῆς Γεωγραφίας, Παρίσιοι 1939, δ' ἔκδοσις).

Ὡς προῖον τῆς συσχέτισεως τῶν φυσικῶν παραγόντων πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς Ἰβηρίας καὶ δὴ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπ' αὐτῆς, συνήγαγε τὸ πόρισμα ὅτι ἡ μὲν βόρειος Ἰβηρία εἶναι χώρα μὲ πενιχροτάτους οἰκονομικοὺς πόρους, ἐνῶ ἡ νότιος Ἰβηρία εἶναι χώρα γόνιμος.

Πάντως τὰ ζητήματα τοῦ κλίματος καὶ τῆς βλαστήσεως οὐδαμῶς ἔχουν εἰς τὸν Στράβωνα θεωρητικῶς τουλάχιστον τὴν σημασίαν ἣν ἀποδίδομεν ἡμεῖς σήμερον εἰς αὐτά, ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως. «Διότι ὁ Στράβων πιστεύει εἰς τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῶν ζωνῶν μαθηματικοῦ κλίματος μὲ τὰς περιοχὰς τοῦ πραγματικοῦ κλίματος καὶ δέχεται ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ πλάτος τὰ φαινόμενα τῆς μετεωρολογίας εἶναι τὰ ἴδια. Ἡ δοξασία αὕτη συνεπάγεται μίαν ἄλλην. Ὅπως τὸ κλίμα οὕτω καὶ ἡ βλάστησις ἣτις εἶναι μία ἄμεσος ἀκολουθία του, φαίνεται νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πλάτος» (M. Dubois σελ. 132, ὑπόσημ. 4).

Τὰ ὡς ἄνω ὁ Στράβων δέχεται μὲ μίαν μοναδικὴν ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς μαθηματικῆς κατανομῆς τῶν φυτῶν εἰς πλάτος, ἦτοι τὸ μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ὑψόμετρον τῶν περιοχῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βαθμὸς τῆς γονιμότητος μιᾶς χώρας συνδέεται στενῶς μὲ τὴν θέσιν εἰς πλάτος (βλ. M. Dubois σελ. 359 καὶ 361).

“Άλλως τε ἡ ἔρευνα τοῦ Στράβωνος δὲν ἐσταμάτησε εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιδράσεων τῶν φυσικῶν παραγόντων ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀντεπίδρασιν τῶν οἰκονομούντων ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ γῆινου χώρου.

Οὕτως, ἡ εἰς ἄλλα βιβλία τοῦ ἔργου του ἐξέτασις τῆς ἐπιδράσεως τῶν προσπαθειῶν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ὑπεργίγκησιν τῶν φυσικῶν ἐμποδίων καὶ διαμόρφωσιν εὐτυχοῦς βίου (Β', V, 26, ἔνθα περὶ Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων), τῆς ἐπιδράσεως τῆς κατασκευῆς τῶν ὁδῶν, τῶν διωρύγων, τῶν λιμένων καὶ τῶν σηράγγων ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, (Γ', II, 5. - IZ', I, 4. - Γ', II, 3. - Γ', IV, 9. - ΣΤ' VI, 6 - 7. - Ε', IV, 5 - 6 - 7) κ.λ. ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Στράβων περιέλαβε εἰς τὴν γεωοικονομικὴν του ἔρευναν **καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῶν ἀνθρωπίνων παραγόντων ἐπὶ τοῦ γηίνου χώρου** καὶ ἐπὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ἡ ἀντεπίδρασις αὕτη ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σκόπιμον διαρρύθμισιν τοῦ γηίνου χώρου χάριν αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν, τῆς διευκολύνσεως τῆς κυκλοφορίας των, τῆς διανομῆς αὐτῶν εἰς τοὺς τόπους, ὧν οἱ πληθυσμοὶ ἔπρεπε νὰ ἐφοδιασθοῦν, καὶ γενικῶς χάριν ἱκανοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν.

“Ὅθεν, ἡ γεωοικονομικὴ ἔρευνα τοῦ Στράβωνος ὑπῆρξε **δυναμικὴ** στραφεῖσα πρὸς τὰς δύο κατευθύνσεις, ἥτοι τῶν ἐπιδράσεων καὶ τῶν ἀντεπίδράσεων (ἔρευνα **ἀλληλεπιδράσεων** χώρου καὶ οἰκονομούντων ἀνθρώπων), καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ Στράβων καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ συνέχισε τὴν ἀρχικὴν ἑλληνικὴν καταβολὴν (Ἰπποκράτης, Ἡρόδοτος) καὶ ἐκαλλέργησε τὴν **Δυναμικὴν** Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Στράβων προσέβη καὶ εἰς τὴν **περιγραφικὴν** γεωοικονομικὴν ἐξέτασιν τῶν διαφορῶν χωρῶν, ἥτις ὑπῆρξεν ἐκτενεστάτη, καλλιεργήσας οὕτω καὶ τὴν **Στατικὴν** Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω οὐδεμία παραμένει ἀμφιβολία ὅτι αἱ οἰκονομικογεωγραφικαὶ ἔρευναι τοῦ Στράβωνος ὑπῆρξαν ὠλοκληρωμέναι καὶ καθολικαὶ καὶ ὅτι ἐκάλυψαν τὸ μέγιστον πεδῖον τῆς συγχρόνου Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας (Δυναμικὴ καὶ Στατικὴ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία).

(Συνεχίζεται)